

ZERTORIU

Pierre Corneille-ren tragedia
Jean-Baptiste Orpuztanek euskarara itzulirik.

*

***

*

IRAKURTZALEARI

Mota huntako poemak ongi helaraz dezazketen goxagailuak ezkitzuela bila tragedia huntan: eztuzue ez amodioko xamurtasunik, ez pasionetako haserretzerik, ez erakustaldi ospatsurik, ez ixtorio hunkigarririk aurkituko. Baderraket bizkitartean eztela gustagaitza izan eta izen omendunen gaitasunak, haien xedetako handitasunak eta nortasun batzuen berriak ordaindu dutela garazia horien eskasa. Gaia xoila da 'ta gertakari ezagunen andanakoa, horietan ezpaitzaiku deusen aldatzea haizu, erregelan arautzeko behar-beharrak aroen eta lekuen hertsatzera bortxatzen gituen neurrian baizik. Gaiak ezpaitaut emazterik hornitu, asmatzeari hel egin behar ukan daukot hetarik bien sartzeko, atxikia izan nauen ixtorioko egiekin aski onhargarriak bat eta bertzea. Bata aro hartan bizi izana da: Pompeiuren emazte lehena da, Emilia haren emaztearen alabarekin ezkontzeaz Zilarekin elgartasunean sartzeko haizatu zuena. Pompeiuren biziaz idatzia duten guzien lekukotasunetik ezkontza hauste hori segurra da, bana hetarik batek eztauku ikasten zer bilakatu zen Antiztia deritzoten zorigaitzekoa, Gironako apezpiku Espainiar batek Ariztia deitzen duela ezpada, hautetsi dutan izena beharrira eztiago bezala. Haien ixilak utzi baitaut hari gerizaleku baten egiteko libertate osoa, uste ukan dut enaukola bat itxura gehiagorekin hautatzen ahal aidoztatua zutenen etsaien etxean baizik: are gehiago itxura du gerizaleku horrek eragin egiazko bat emaiten baitu Zertoriuren gana ekharrarazten dauzkotan Erromako handienen eskutitzez, eta Perpenak Pompeiuren eskuetan ezarri zituenez, hetaz oharrarazten dutan bezala egin baitzuen hunek. Bertze emaztea ene gogoko ideia huts bat da, ixtorioan oinarri zenbait ukan gabe eztena alta. Luzitaniarrek Afrikatik Zertoriu Zilaren kontra bere buruzagi izaiteko deitu zutela ikasten dauku; bana errepublikan ala monarkian zirenez ezterrauku. Haier erregina baten emaita higungarri dagien deus ezta beraz, eta enezakeen Biriaturena bano odol handiago batetik jalgiaz, haren izena ekharrarazten baitaukot, Espainiak Erroma-

tarren kontra ezarria ukan duen gizon handiena, 'ta herrialde horietan Zertoriuk bano lehen haier ihardukia dauen bakarra. Alabana etzen errege, bana bazuen haien burupe guzia, 'ta Erromak haren gudukatzeko igorri zituen pretore 'ta konsulek, usu garhaitu zituenek, aski estimatu zuten harekin bakeko antolamendu batzuen egiteko, etsai nagusi 'ta zuzen batekin bezala. Haren heriotzea hemen aiphatzen dutana bano hiruretan hogeitatu zortzi urte lehenago gertatu zen, hala nola nun hemen mintzarazten dutan erregina hunen aitasa edo aitabilasa izana ahal baitzen.

K. Zerbiliu konsulaz garhaitua izan zen, eta ez Brutuez, prinzesa horri erran-arazten daukote bezala, aiphatu berria dutan apezpiku espainiar hortan fidatuz, bere ondotik hutsean ezarri bainau. Hitz baten aldatzeaz zuzentzeko errexa da hartaz mintzotzen neurthitz bakar hortan, eta hunela berrezarri behar denean:

Eta Zerbiliuren izar nagusituak.

(neurt. 439.)

Ontsa badakit Zila, poema huntan hainbat aiphatzen dutana, Zertoriu bano sei urte lehenago hila zela; bana zorroztasunean hartzeko haizu da egun bakoiztasuneko batasunaren egitekotan aroen hertsitzea, 'ta moldeko ezinik ezten ber, sei egunez gertarazten ahal dut, berdin sei orenez, sei urtetan gertatua dena. Hori jarririk Zila Zertoriu bano lehen hil dadin eztu deusek debekatzen, hemen diotanetik deus barreatu gabe, diktaturari haren etsi emaitako berriaren ekhartzeko, Arkaz Erromatik joan ondoan hil izan ahal denaz geroz: Zertoriu erhaina den ordu berean badagiena. Badiot gainera aroen ordenuari jarraikitze oharle aski ximenak izan behar dugun arren, halere, mintzarazten ditugunak aski ezagunak diren ber, eta badituzten elgarrekin egiteko batzu xuritzeko, ezkira haien biziko iraupenari hain zuzenki lotzera bortxatuak. Zertoriu erhain zenean Zila hila zen, bana mirakulurik gabe bizitzen ahal zen orano; 'ta ixtorioko ezagutza gaingiroko bat baizik ohiki ez tuen entzulea, bekan da egiaren itxura duenetik baztertzen ezten horrelako luzatze batez ofensatzen. Enuke alta errextasun hortaz orotako erregela bat

egin nahi, berexkuntza zenbait ezarri gabe. Zilaren heriotzeak etzauen Espainian Zertoriuren egitekoer aldamenik batere ekharri, 'ta hain munta gutikoa izan zizakon nun neke baita, gizandi horren biziaren irakurtzean Plutarken baitan, lehenik zein den hil ohartzea, bertzela jakina ezpada. Ezperdin da Estatuak aurdikitzen, alderdiak suntsitzen dituzten eta egitekoer itxura berri bat demaieten gauzez, Pompeiurena izana den bezala, entzuleria osoa jazarraraz bailezake egile baten kontra Kaezarrenaren ondotik haren ezartzeko ozartasuna balu. Bertzela ere Pompeiuk eta bertze buruzagi erromatarrek Zertoriuren kontra jarraikitzen zuten gerla behar zen nolazpait margotu 'ta desenkusatu, zergatik hartan hisitzen zen hartzea aski neke baita, tiranoaren etsi emanaz eta heriotzeaz berjarria zela iduri baitzuen errepublikak. Badateke Erroman berbiziara zuen haren gogo nagusinahia etzela harekin hil, eta Pompeiu 'ta bertze ainitz buruzagi erromatarrek, ariman haren lekuaren hartzeko xedetan trabarik gabe, Zertoriu hortan poxelu indardun bat izan lizaien beldurtu zirela, ala beti aberriarentzat bazuen amodioaz, ala bere omenaren handitasunaz eta bere egintzetako mereximenduaz, hautua emanaraziko baitzaukoten, errepublikako inharrosaldi handi horrek nagusirik gabe ez egon ahal izaiteko heinean ezarria ukan balu. Zuen handinahiko bekaiztasun segetuzko hortaz ez Pompeiuren desohoratzeko, geroztik hain goraki dirdiratzen ikusi dena eregiten baitzuen ordukoz, eta gerla horren arrazoin egiazkoa baitzen behar bada, Zilaren bizi-araztea egokiago zela zinetsi nahi ukan dut, haren nagusigoko zuzengabearen ezartzeko bortiztasunaren gain. Hori gainera baliatu dut bere Ariztiaren aldera atxikarazten daukotan maitasun azkar hartako eraginaren gelditzeko, beldurtzeko deusik ukana ezpalu Zilaren aldetik, hunen izen hastiagarri bana omendunak baitemaie phizu handi bat tragedia huntako arima guzia badagiten politikako arrazoiner.

Pompeiu berak badiduri armadako jeneral baten zuhurtziatik apur bat baztertzen dela, noiz ere, Zertoriuri fidatuz hunekin mintzatzera jiten denean kontrako alderdiaren buruzagia

nagusi oso den hiri batean, bana bihoztunetik bihoztunera 'ta Erromatarretik Erromatarrerako fidanza da, zimarku batez ez beldurtzeko eskubide zenbait bademakona hoin gizon handiaren aldetik. Ezta hori eztauetalakotz bada kritikarier onhartu nahi eztaukola bere segurtasunari aski behatu, bana hari itzuraldi hori eginarazi gabe lekuko batasunaren atxikitzea ezina zizatan, erregelako erakaitzaren gain eman behar dena, nihaurenaren bano gehiago, ontsa ikusia baitut. Ezpadaukozu bere emaztearen ikusteko zuen ezin egonari barkatu nahi, hartaz hainbat hartua egiten baitut orano, eta bertze senar bat har zezan beldurrari, harentzat zituen xeden ez jakinean, mintzaldi hortan hartu den atseginari eginen daukozu, bai sortzeaz bai izpirituaz gorteko lehenbiziko batzuek antzerti osoa bezainbat estimatu baitute. Etzira hortako Ariztotez gezurtatua izanen, antzokian arrazoingabeko gauzak ezar daiten batzuetan onhartzen baitu, ongi hartuak izanen direlako iduripena badenean, eta poemak hortik ukanen dituen abantailak garazia hori merezituko duketelako esperanza.

*

JOKARIAK

ZERTORIU, Mariuren alderdiko jenerala Espainian.

PERPENA, Zertoriuren ordaria.

AUFIDE, Zertoriuren armadako tribuna.

POMPEIU, Zilaren alderdiko jenerala.

ARIZTIA, Pompeiuren emaztea.

BIRIATE, orai Portugalara den Luzitaniako erregina,.

THAMINA, Biriateren ohorezko anderea.

KELZU, Pompeiuren alderdiko tribuna.

ARKAZ, Ariztiaren anaia Ariztiuren liberatua.

Jokalekua Nertobrigan da, Aragonako hirian Zertoriuk hartua zuenean, orai Katalayud. (*)

EGITALDI LEHENA

Agerraldi I: Perpena, Aufide.

PERPENA

Nahasmendu hau nundik heldu zait, Aufide, 'ta zer nahi du
 Erran bihotzak hoin guti menpera ditzan neure xedeak?
 Nahigabe tradimenduak dematan laztak arrazoina
 Itxaro dutan guziaren aldera jazarrarazten daur.
 Eta gaizkintzan oinarritu handitasun horren iduri
 Osoan itsusiak, orai artio sobera bainau horren
 Ideiak lausengatua, neure baitan eztu laguntzeko
 Besorik aurkitzen. Bihotza hertsatzen dautan gutiziak
 Ohorezko dirdira falsuz edertzen du bere lan beltza;
 Ene menperatzeko haren indar uzkurrer, auherretan
 Daut arimak ehun urrikien uztarri bat inharrosi:
 Arima hunek bere baitan bapatez zatitu delarik
 Urrikien gatina gaizki hautsi hori berriz hartzen du,
Eta Zertoriuren zorion ustegabeak gelditzen
Hari bihotzaren zilatzera prestik bazagon eskua.

AUFIDE

Bertute minbera bateko zein ordugaitz ahalgegarrik
 Kontra dagio lausengu zaizun itxaropen eder horri?
 Eta, Jauna, lehenbiziko lerroaren egarria noiz
 Danik da beldur odol gaixtotik apur baten ixurtzeko?
 Errankizun handi hau ahatzi duzu: herriko gerla bat
 Gaizkintza guzien erreinu dela 'ta gaizkintzak zuzenbide
 Osoa duen leku guzietan erreinuko, bakarrik
 Ogengabe herabea dela gutietsi behar dena.
 Ohore 'ta bertute dira izen batzu trufagarriak;
 Mariuk eta Karbonek etzuten arrangura bat ere
 Ukan; Zilak ehoiz ...

PERPENA

Ez Zilak ez Mariuk

Ehoiz eztute bere garhaituen odola gupidetsi:
 Aldizkatuz, garhaipenak, haien inguruan eroturik
 Haserrea bulzatua daue barbarotasunerano,
 Aldizkatuz sarraskiak eta herritik urrun bahitzek
 Haien etsaigoer Erroma sakrifikatua dauete.
 Bana nagusi batzu dematzaguten liskar odoltsuek
 Egin dituzte hiltzaleak, traditzalerik egin gabe:
 Eztute behin ere baietsi haserre zabalenetan
 Bakar batek ixur zezan alderdi berearen odola,
 Eta batean ez bertzean eztu batek ausartziarik
 Hartu nagusiaren hiltzeko, igaiteko haren orde.

AUFIDE

Hortan etsi bademazu beraz: etzirea bada bekaitz
 Buruzagi xipiago baten ikurriner jarraitzeko?
 Obeditu behar bada, gehiago gerlarik ez egin:
 Har dezagun lur guziak hartua duen uztarri bera.
 Zergatik bada hoinbertze lanjer? hoinbertze gudu zergatik?
 Zerbitzatu nahi bada, Zilak besoak ezkaintzen dauzku.
 Erromatar bizia gaitz da gizon batetik lege hartuz
 Bana tiranotik tirano, Erroman bizitzea hobe.

PERPENA

Horrela mintzatzean ikus ezak hobeki zer diokan.
 Libertateak hemen hats har dezakek bederen orano:
 Erroman ezteuseratua duten gur' Errepublikaren
 Zatirik noblerena hemen berriz loratzen ikusten da,
 Eta bahitu aiphatuener ideki gerizaleku hunek
 Zenatuaren ondarkin baliiodunenak ditik bildu.
 Hortarik ditik Zertoriuk herrialde hauk gobernatzan,
 Zergara bortxatzen, hauen printzerentzat legeak dagitza,
 Badatxikalarik gur' Erromatarren ondarra nor bere gain.
 Bana den alderdi orok nahi duelakotz manatzale,
 Orotan laguna duen ustegabeko zorion horrek,
 Espainiako jendalden ondoan bildu dikan izena...

AUFIDE

Ha! bildua duen izen horrek dautzu zorion soberaz
 Zure fortuna hausten eta ohorea ebasten dautzu:
 Etzinuke hortaz dudatzerik, orhoitean baduzun ber
 Zur' armada harenarekin batzera joan zen egun hura.
 Orduan...

PERPENA

Etzakala gaizta manatzeak enetzat izan
 Behar zuelako orhoitzapen hain samina: gainditua
 Nian noblezian bezainbat armada haren ainitzean,
 Ber' ahularen azpian erortzera zioan ni gabe.
 Aldiz agertu zen bezain laster ikusi nian nihauren
 Kampamendua jendez hustua harenaren betetzeko,
 Arranoak ikusi neure soldadoez atheraturik
 Haren menean jartzeko hegaldan haren phezoinetara,
 Eta mugimendu ahalgegarria margoztatu nahiz
 Jarraiki nindeien errabian, eta haiekin han jarri.
 Ordukotz arima harturik ukana zautan bekaiztasun
 Hura handitu zen egunez egun handinahiak ere
 Bano gehiago manatzen duen jaiduraren azpian:
 Maite dut Biriarte 'ta Luzitaniarren erregina
 Handi bezain soberano aiphatuarekin ezkontzeak
 Haren menekoen gainean itzul ahal lezatake
 Hark eremaiten dautan botere bete neuren gainean.
 Bana bera ondikotz! horren izen handiaz xoratua
 Horren omenak dagien hots zoridunari lotzen zakok,
 Bitartean sorgor hark ukan dezaken gustagarriari
 Berak galdegiten eztikan bihotz hori dautak lapurtzen;
 Haren izar etsaiaren indarra hainbatean bortitza
 Duk nun ustegabetan ere orotan ebasten bainaik,
 Eta deramatarik aldi guzietz neure ongia
 Berak deus jakin gabe oro baitagi harentzat izenak.
 Badakit maita dezakela bere garra gordez guri,
 Bana neur' arima erakutsi nahi daukot gauza hortan
 Eta uzten ahal badaut nahitzen dutan tronu hori,

Neure nahi beteginer herra sakrifikatuko dauet,
 Eta hartzen duen lerroa eztiak gutiziatuko
 Jende barbaro hortan hoinbertze baldinbadaut segurtatzen.
 Artha gureaz moldatua, ezku gureaz ikasia
 Gure larderiapean Erromatar bilakatua duk.

AUFIDE

Munta hoin handikoak egiten direnean xede batzu
 Maitasuneko nahikariak sartzen direa zalantzan?
 Eta gauza horiek azkenean hoin ezti bazaizkizu
 Biriarte, hura hilik, ez ote da zurea izanen?

PERPENA

Ba, bana hiltze horren jarraipenak demat eragospena.
 Haren zoria lekua bezain ontsa ukanen ote dut?
 Laguntzarekin batean irabazi dauenek fidanza
 Obedituz eni hari nola duketea ber boztasun?
 Eta haren sare desohorez moztuaz mendekatzeko
 Etutea Pompeiuren bandera ukanen aitzinean?

AUFIDE

Beldurregi zira 'ta berantegi: **zure aphairuan da**
Eta zure manuz haren desteinua gau huntan hausten.
 Baketaldiak armada baserrira banakatua du,
 Eta lagundua gituen guzia zuk duzu manatzen.
 Xede hoin handi hortan gertaldiak irri egiten dauku,
 Bana beso hoin handia ezta gure bihar artio baizik:
 Ukhaldia hausten baduzu seinaleak aitzinazkizu,
 Gal ezazu Zertoriu edo gal izkizu lagunak.
 Beldurtzeko denaz beldur zaitela: gutartean badira
 Zureak diren urrikaldi berak lezazketenak ukan,
 Eta gibeleratzen baduzu... Bana dator tiranoa.
 Ar zaite maite duzunaren ukaitera haren ganik,
 Jainkoak othoiztuko ditut solasaldi hortan aski
 Zorion dukezun haren ganik ez ukaiteko deusik.

Agerraldi II: Zertorin, Perpena.

ZERTORIU

Ikasazu xede bat ustegabetarik hartu nauena:
 Oren bien buruan Pompeiuk hunarano behar du jin,
 Baditugun eztabadez nahi du enekin solastatu,
 Sgurtamen orotako eztu hartzen neure hitza baizik.

PERPENA

Bhotza handi dutenen artean azki da hitzema
 Ehun bahi balio ditu zu bezalako gizon baten
 Hitzak, eniz hortaz ustegabetua; bana egiten nau
 Pompeiuk "Handia" izena hartu duela ikusteak,
 Adei oso baten egitekotan orano zurezari
 Eztu nahi blkurako alderdikoa ezten lekurik.
 Ainitz eginik ukana da noiz ere baita hortarano
 Zilaren gizandiena den urgulu hura jautsarazten.

ZERTORIU

Azkarrago bada gu bano, Espainian ez gehiago,
 Harenak hemen gerlaren uztera baititugu bortxatzen
 Eta imperio dudazko hortan hetsirik egoitera
 Probinzia bat edo biek uzten daukotena urrikiz,
 Beldurtua har eztitzotan haren zori nekatuari
 Baketaldia bururatuko dueneko primaderak.
 Zur' ikurrinen batze zorionezkoak neurekin ditu
 Oren guziez daduzkatan eragin eder hauk egiten,
 Zuri derautzut zor boteretik ukana dutan guzia,
 Zaudela beraz guziaren aiduru neur' eskerronetik.

Berriz Pompeiura nator, eta zein arrazoinek hunara
 Daukuketen ekhartzen asmatzen dutalako ustea dut.
 Idurittua baitzako gurekin loria guti duela nahitzeko
 Eta jaukitzearen orde nekea baduela zaintzen,
 Antolamendu batek on ala ez libera lezan nahi
 Luke izen handia iluntzen daukon kargu batez;
 Eta bertzela lausengu zakon itxaroaz gikikatua,

Mithridati zorion hobearekin gerlaren egitekoaz,
 Erroman izan nahiz sutan dago, han bere buruari
 Bademon nagusitik manu 'ta botere ukaitekotan.

PERPENA

Usteko nuen Ariztiak, hunara gerizatu baita,
 Nagusi horren bortxaz errepuatua duenak
 Maitasun ondar batez leku hautara jinaraz lezala
 Goiraintzien egitera itxura berri baten azpian,
 Bere tirano maitearen bidegabea halakoa
 Baitzen nun etzuen despeditzeak zegizkion onhartu.

ZERTORIU

Orano gerta daiteke: kharioki maite zuten elgar,
 Bana hemen aldatua den zerbait aurkitzen ahal luke
 Hainbat du laidoak Ariztiaren bihotz handia mintzen
 Nun, haren gar lehena herran aldatu, gerizaleku
 Gure baitan bano lehen bilatzen baitu senar aiphamen
 Handiagoa duen baten hemen ukaiteko loria.
 Horrela da mintzatzen et' eskaintzen deraut
 Erromak orano dituen jende gotorrenen laguntza,
 Hetarik batzu bere jendakiak, bertzeak adixkideak:
 Nahi badut harekin ezkondu, guzia hitzeman dute,
 Haien eskutitzak lekuko, berriki dauzkitanak eman.
 Astiz ikus ezazu zer behar dutan hor igurikatu,
 Hortan zure sendimenduari fidatzeko nahia dut.

PERPENA

Ephe batez, Jauna, zalantzan egoiten ahal zintekoa,
 Ariztiaren ezkontzan ezin jasan zerbait erakusten
 Dautzun segeretuzko aihergorik bederen ezpaduzu?
 Ikustean ezkonsariz zer eman nahi daukon Erromak
 Ezpaituzu den arrazoin gutienik deusen ikhertzeko.

ZERTORIU

Behar dautzut beraz, Perpena, konfienziarekin erran
 Zertaz nizan beldurtzen eta zer dautan hartzen gogamena.
 Maite dut bertze nunbait. Hain gaizki doa maitatzea dutan

Adinean, xoratu nauenari gorde baitaukot ere.
 Bana nizan hau maitatua niz, edo hobeki derradan,
 Erregina Biriateg enekin ezkontzeko xede du:
 Nahi du bere gutiziako hautu horrek gurekin has
 Dezan haren jendaldearen batasuna 'ta nahitara
 Gero bat estekan bertzeari gur' erresuma bietan
 Ezkontzek milaka hain ontsa ditzaten nahas bai odola
 Bai elgarren irabazia, batera biltzerano bi jendeak.
 Ordain ohorezkotzat galdegin nahi duena hori da
 Bere menekoen ontasun ez odol gupidesten eztuen
 Hainbat iraupenekin gu zerbitzatuak ukanik, gure
 Xede bihotzez handien egiteko azkarrago hemen.
 Eztaut hori berak erran edo bertze batek haren orde,
 Bana horren seinale leial zenbait dakusat egun oroz,
 Eta xede hori neuretzat ezpaita dudan ezartzeko
 Ezin dut ez jakiten ahal nahi dutan bezainbat baizik.
 Haren sumintzeaz beldur niz beraz ezkonduz Ariztia
 Eta haren menekoen zati hoberenak erdeinuaz
 Mendekatzeko 'ta haren haserrearen zerbitzatzeko
 Bere harmak eztitzan hisiatuki gure kontra itzul.
 Zorigaitz handi horren ondoan guretzat ondu ezina,
 Balio guti du bertzeari daukogunak hitzemaiten,
 Et' itxaro falsu baten azpian jarri nahiz hobeki
 Azkargailu horrek onhartzen bada gintuzke galtzen ahal:
 Horra zerk duen zalantzan atxikarazten neure gogoa.
 Eztut Ariztiaren aldera higuntasun gutienik,
 Et' Erreginak eztaut hainbatean menperatzen bihotza
 Guzien zorioneko guzia orano eztagien.

PERPENA

Arima hartu dautzun beldur horrek, Jauna,
 Harekin ezkontzea ephe bat eztu gibelatu behar.
 Biriateg hortaz, egia da, gaizkitzen ahal lizate .
 Bana botererik ezpada, zer balio du haserreak?
 Izanik ere haren jelsia 'ta mehatxu hutsala

Etzirea beti nagusi haren hiri 'ta gazteluen?
 Harenek duketen erresumin biziaz beldur baitzira,
 Zur' armadan ukana dutea buruzagi kargu zenbait?
 Haien noblerenen eta bihoztunenen eztituzua
 Semeak bahituzat Ozkan atxikitzen? Erromatarrak
 Dituzte buruzagiak eta haien gudariek gure
 Lerroetan banakaturik hainbat gudu dute hauekin
 Egin nun gurer deratxiketen adixkidantza zaharra
 Baita gure legeak maitarazten deztauena bertzerik
 Nahitu gabe. Zergatik beldurra beraz, zergatik eza?

ZERTORIU

Eta zuhaur, Perpena, hoinbat maskatua zergatik egon?
 Badakusat zer zaitan errana: Biriarte maite duzu,
 Zur' arrazoinetan argitzen du zure maitasun gordeak.
 Bana hemen arrazoinamenduak soberakinak dira:
 Errazu maite duzula 'ta ni maitatzetik gelditzen niz.
 Mintza zaite: hainbat dautzut zor nun ezpaitzait ahalge gabe
 Eskerrona ephe bakar batez zalantzan egoiten ahal.

PERPENA

Galdatzen duzun aithorra hainbat ezti zako bihotz huni
 Ausartuko bainiz ...

ZERTORIU

Aski da hortan: mintza nadin zuretzat.

PERPENA

Ha! Jauna, sobera bada hortan...

ZERTORIU

Ihardesterik ez othoil!

Ene opa guziak Ariztiarentzat dira jadanik:
 Hura dut ezkonduko deliberatzen den ber Erregina
 Zure maitasunaren ordaintzera, egun hartan berean.
 Ezen zer derrazun ere haren herraz behar dut beldurtu,
 Hortakotz Erromatarsa aiphatu hortarik eginen dut
 Ihes. Huna hemen: utz nezazu gogoia dezotan presta,
 Anartean ikusazu zer moldez zaitan izkiribatzen.

Agerraldi III: Zertorriu, Ariztia.

ARIZTIA

Ofensa etzaitela zorigaitz huntan zuri nardagarri
 Izaitera bortxatzen baldin banau neure ahultasunak.
 Ez en' ezkontzako: horrelako hautu baten ondorio
 Direnek aldi bat bano gehiago gogatuak behar
 Dute. Bana zuk, Jauna, neur' itxaroari lot dezozkezu
 Lanjer berri bati kontregiteko segurtamen berriak.
 Ikasten dut trahitzale bat, lehenago neure senarra,
 Harresi hautara badatorrela mintzatzeko zurekin.
 Neur' erretiraren ohorea gutizia dezakete
 Tiranoaren manuak eta haren sukar urduriak:
 Jarraipena dakusa batek, distirak izitzen bertzea,
 Eta kontra doakon arrazoin Estatukoa bi-biek
 Badute. Bortizkeriaren et' othoiztearen kontrako
 Segurtamen oso-oso galdegiten derautzut beraz,
 Bat ala bertzearen bidez nahi badu berriz jabetu
 Eztezakenaz bertze nunbait atseginekin baizik ikus.

ZERTORIU

Arrazoina badu hortan, Anderea: hoin merezimendu
 Bekanak iduriz handitzen du balioa utzi behar
 Denean. Bana hemen guzien kontra segurrean zira,
 Zuharen kontrakoa denik aurki ahal dezakezun ber,
 Eta jakinen duzun ere zuharen zaintzen, mintzatuko
 Zaizunean, hain xamurki maitatu zintuen ezkergaitz
 Baten kontra, nekez da hastiatzen ontsa maitatua dena,
 Eta gaizki iraungi den sua laster phiztua da berriz.

ARIZTIA

Eskergaitz hark, ezkontza hautziz Emiliaren fagoreko
 Utzi nau Italia guziaren gaitzespenen menean.
 Zer heinerano zauritu zaitan bihotza badakizu,
Bana bortxaz egina duen laidoa ukha baleza hark,
Emilia haizatzen balu 'ta balaut itzultzen lekua,

Graziaren ez emaiteko, Jauna, ninzateke nekean,

Et 'izanen nizan bezain luzaz neure hitzaren jabea

Osoan harentzat behar niz osoan itzulia bazait.

ZERTORIU

Debalde hoilatzen niz beraz eta ausartzen, Anderea,

Zur' ariman gogo huni leku zenbaiten hitzemaitean:

Orano Pompeiu da horrek duen soberano bakarra.

Eztute zur' erresumin orok eskaintzen eskua baizik,

Eta haren ezez hortako duketanean eskubide

Beti harena den bihotzak eztu nahiko amor eman.

ARIZTIA

Zer du balio bihotzak, baldin badakit eginbidea

Ta zure boterea hantzen badu neurekin ezkontzeak?

Aphalduko zintekoa bihotz huntarik maitasuneko

Marka batzuen galdegiteko heinerano 'ta horien

Hautesterano dagien indarrari bere tiranoa

Nahiz desafiatu neure zortearen goititzekotan?

Hasperenez eta garrezko harreman herrestari hori

Utz dezagun Jauna, utz dezagun arima xipientzat,

Batera gaiten bakarrik Erroma suntsitzen ikustera

Doan libertatearen hobeki zurkaizteko. Dezagun

Batera bil zure politikarekin neure mendekua

Errepublika guziaren salbatzeko lanjerretarik:

Hoin egiteko handiak bakarrik ezkontzak bat dezazke.

Egiten ikusi nahi dutana anitz dela badakit.

Bana neure tiranoak bortxaz dematan herritik joaite

Latz huntan, Pompeiuren ondarkina orano bada zerbait,

Eta neure sendimenduak hutsal edo noblegi dira

Erromatar handienetik ekhartzeko bertze norapait.

ZERTORIU

Etzait eni zor izen hori, bakarrik...

ARIZTIA

Mundu guziari

Egiten duzunak, Jauna, dauko zu zer ziren erakusten.

Izen horrek zuretzat soberakin iduriturik ere,
 Neure trahitzalea bederen aphaago da lerroaz:
 Alderdi baten mutila da, zu zurearen buru zira.
 Ezkontza haustek azkenean, haren hitza daularik
 Ebasten, uzten du Zilaz ni nizan bano hertsatuago
 Zurekin ezkontzeak gorenera baldin banau igaiten,
 Bertz' ezkontza batek hondatzen duelarik esklabotzara.
 Bana, Jauna, khexatzen niz, eta zorion horren argiak
 Sobera suhartasunekin mintzarazten nau hortaz zuri.
 Ontasun guzia orano segurtasun eskasean dut,
 Duda-mudan baizik eztezaket asma horren itxaroa
 Eta beti beldur izanen niz sobera nahi ukanik
 Itxaro hortaz ihardetsia ukanen eztautazuno
 Hitz batez utz nezakezu ahalgean edo segurrean.

ZERTORIU

Ororen buruan, Anderea, zer dautzut ihardetsiko,
 Zu zertaz segurta, baldin bazira zuhaur ere mintzatzen
 Nahitua duzunaz orano segurrean izan gabe?
 Zur' ezkontza aipatuaren abantail guziak badazkit,
 Bahitzat ukanak ditutan izen handiak ditut maite
 Eta dakusat haien laguntzak, guri besoa goitituz,
 Tiranoa sarri lurrera aurdikiko ahal luela.
 Bana aiduru hori ere bairaturik ikus zaiteken
 Eskaintzen baliz Pompeiurentzat atxikitzen den eskua,
 Ongi horren handitasuna eztuena hemen agertzen
 Eni guziaren hitzemaireko baizik deus eman gabe.

ARIZTIA

Neur' eskua nahi baldin bazinu nizanaren hautatzez
 Erran nezazuke, Jauna: "Emaiten derautzut, har ezazu;
 Zer ere duen nahi, berantegi nahiko du Pompeiuk."
 Bana ezkontza hortako ezpaita maitasuna partaide
 Politika noble bateko ondorio hutsa delakotz,
 Onhar ezazu erran dezazutan gauzak nahiz argitu
 Dotetzat ukanen ditutalarik miliunka besoak,

Ez bururatuz orano gehiago bademazutala.
 Pompeiu Emiliaren haizatzer a bortxarazten badut
 Zila nagusi deno, Itali az axola daitekea?
 Haren haserre zuzenaren meneratzera dea joanen?
 Ez, ez, irabazten baldin badut, gure gana jin behar du.
 Horrela segurtamena baduzu enekin ezkontzeaz
 Zaintzaletzat Erromatar zintzo mila badituzkezula.
 Bana itzultzeko haren gana baimen hori hausten badut
 Erromatar horiek Pompeiu haiekin zure dituzu,
 Ezkontza hauste berri hortaz zure haren adixkideak,
 Zuretzat izanen da tiranoaren indar handiena,
 Haren armada, edo bederen soldado bihoztunenak,
 Jeneralaren urratsetan nahiko dutenak jarraiki:
 Erromari buruz zirezte joanen elgarren seinaletan.
 Ordua hor izanen duk, Zila, nitaz beldur izaiteko.
 Ikharan ikusak heure burgoitasuna behaztopatzen,
 Baldin badeat ekhentzen ahal ekhendua dautakana
 Pompeiutik egitekotan heur' emaztearen suhi bat,
 Hitzaren jale bat, gaizto bat, desohore bat duk egina;
 Bana bihotzean eskubide bat orano uzten badaut,
 Berriz hitza, bertutea 't ohorea beretuko ditu,
 Hautsiko ditik hire gatinak sartzeko neure saretan,
 Eta hi herra guzi hauen azpian lehertuko haugu.
 Asti balios huntaz, Jauna, gehiegi baliatzen niz,
 Horra nun dituzun abantailak: hautatzea zuri dago.
 Irabazia mugatua nahi badu zure maitasun
 Ernegiak, diozut orano: prest-presta da neur' eskua.
 Uzten zitut hortaz gogatzten: orhoit zaite oroz gainetik
 Neure loriak leku hautan senar bat galdatzen duela,
 Ezin jasan dezakela neur' ihesak hemen ezar nezan
 Gerlako gatibu, irriskuan ordaindua izaiteko,
 Gizon handi bat nahi duena neure hitzaren hartzeko,
 Zure 'ta Pompeiuren ondotik ehor ezpaita neuretzat
 Eta nik...

ZERTORIU

Ikusiko duzu 'ta jakinen haren gogo.

ARIZTIA

Goraintzi, Jauna: hortan gehienik axolatua ni niz

Eta hortara botere ondar hunen prestatzera noa.

ZERTORIU

Ni, banoa manatzera ongi hartua dadin izan.

Jainkoak, onharrazue ni ere zuekin nadin argi.

Zorte zein bortitza den maitatzea politikaren gatik

Eta horrek galdegiten duena zorigaitz zein bitxia

Eman behar denean eskua 'ta bihotza bertze nunbait!

*

EGITALDI BIGARRENA

Agerraldi 1: Biriarte, Thamira

BIRIARTE

Thamira, mintzatu behar da, gertaldiak hertsatzen gitu:

Erromak hunarano daut igortzen emazte nagusi bat

Et' Ariztiaren bahitzea herritik, inguratua

Nahigabez, ari zako ni nizan guziari goientzen.

Hutsalki dira neure soen erran antzedunak bihotza

Agertu nahiz baliatu balia zaitezken guziaz,

Hutsalki ditut gur' errege guzien xedeak gaitzetsi,

Bertze hautu baten urgulua ustez agerrarazi dut.

Ikuskarri harentzat izaiteko ari nizan bakarra

Badago ala jakitera ausartu gabe, ala sorgor,

Utzirik sendipen nahasi batzu neure herabeari,

Amodio neureak hisitzen duena ezaz dudatzen.

Bazter ezatan horren desohorea 'ta har ezan artha

Erraiteko gizandi hain maite... Thamira, nor den badakin:
 Neure tronuak nundik lezaken ukan bermerik laguntza?
 Eta gur' errege guziak norentzat gutiets harentzat
 Ezpada? Zertoriuk, Biriaterentzat gai den bakarra,
 Merezi din harentzat maitasun guzia dezatan ager.
 Jakinaraz ezon neure tronuan azkarragotzeko xede loriosa
 Neur' eskua hari emanaz, erran ezon... Bana huts egin
 Nezaken zerbait ikasi nahiz hire trebetasunari
 Heure prinzesaren zerbitzuko dunan kharra baitakinat.

THAMIRA

Anderea, gizon hortan guzia omendun da 'ta handi,
 Bana gorde gabe mintzatuz amore horrek ustegabetzen
 Nau: aski berri da haren adineko gizonak bihotz gazte
 Batentzat ukan ditzan lilluragarri batzu hoin azkarrak
 Eta bekoki zimur baten izurdura horailek sensu
 Batzuen biltzeko zorion segeretuzkoa baduten.

BIRIATE

Ene maitasunak eztaue sensuer galdatzen aholku,
 Hastio ditu jaidura bizien nahasmendu bortitzak,
 Eta neure handitasuneko beharretan eratziki
 Dutan garrak gutiesten ditu horien erokeriak.
 Zertoriuren baitan maite dut gerlako lan eder hori
 Bahitu den bat duena lur guziaren kontra laguntzen,
 Maite dut ohorez et' erramuz estalia den burua,
 Belhar hori gerlari suharrenak baititu ikharatzen,
 Garhaitzea bere duela badidurien beso hori.
 Bertuteko maitasunak adinarentzat eztu begirik.
 Merezimenduaren argiek beti dirdiratzen dine
 Eta guzia badagiken bat maitagarri dun betikotz.

THAMIRA

Bana gur' erregek, Anderea, hek gogoan baitzira khexu,
 Ez ote dute guziek bertuterik, ez ahalik, ez merezimendurik?
 Eta zur' aldekoetan ahal ote da batek izena
 Eztuela aipharazia goiegintza batzuen bidez?

Turdetarren erregeak, Keltiberiarrenak hoin gaizki
Lezaketea zure aiten erretpordoina jasan ahal?

BIRIATE

Hek bezalakoen kontra haien laguntza nahiko nuke,
Erromatarren kontra haien botere guzia ezta deus.
Erroma xoilak dezoke gaurregun iharduk Erromari:
Bere desafiatzeko gizon bat dauku prestatu behar
Eta leku hauen fagoretan ber' odolaz behar ditu
Marratu hauen desteinuak eta banakatu Jainkoak.
Onhartu duenetik gure herrialden gerizatzea
Eta hauen prinzen ohoratzea bere adixkidanzaz,
Zurkaitz hoin gora baten azpian gur' errege
Aphalduak lagun izenpean etziren menpeko baizik
Izan, eta menpe horren kontra ausartu zutenak eztu
Uztarria bortitzagoa 'ta latzagoa baizik egin.
Zer egina du Mandoniuk, Indibilizek zer egin du
Ezpada barnago murgiltzea haien tronu gaitzetsien
Eta haien botere 'ta loria guzien ikustea
Garhaitaldi bakar baten arkaitzaren ondotik hautsiak?
Biriatu handiak, haren ganik baitadukat bizia,
Zorion hobe batetik ukan zuen ordaintze berdin bat:
Hirur pretor garhaitu zituen, irabazi hamar gudu,
Jaukitzea gelditu ehun harresiez gehiagotan,
Eta Zerbiliuren izar nagusituak ezabatu
Zuen haren ustegabetzeko zorion hura bapatez.
Errege handi hura garhaitu zen, galdu zuen bizia,
Eta korona bat uzten zuen menperatua betikotz,
Haren jendalde gatibuaren burdinen hautsarazteko
Iheslari noble bat igorri ukan ezpalu Erromak.
Izan denetik horren kuraia gure zorten buruzagi,
Gure harmen zorion hoin iraunkor batek eginarazten
Du hamar urteko gerlak leku hauk segurtzen dituela
Hoinbertze potestatetako boteredun horietarik,
Eta hamar urteren buruan uzten horier doi-doia

Pirinoen itzala, bere gerizatzeko gure ganik.

Gur' erregek bata bertzeaz jelos, gizandi hori gabe,
 Beti hautsiko zituzten zoriondunenaren egintzak,
 Ehoiz etzuketan elgarretan nagusi bat hautatuko.

THAMIRA

Bana, dezaketea nagusizat baiets Erromatar bat?

BIRIATE

Eztu izen hori hartzen, berdintasunean egiten daue.
 Bana Thamira, hori dine jeneral azken-azkenean,
 Horren manuz gudukatzen dine, horren manuz ditun batu,
 Et' izenezko errege horiek guziek obeditzen,
 Hoilatzen den batean haien lerroaren burgoikeria
 Debaldekoa berdintasun hutsal eta gezurti batez.

THAMIRA

Abantail horren ondotik mintzatzera eniz ausartuko
 Eta haren adinaz zuk bezala barkatu nahi nuken.
 Bana gizandi horrek, urtetan zehar izanik menpeko,
 Luzazegi garhaitua du orano garhitzeko luzaz
 Eta hilen denean...

BIRIATE

Goza gaiten, izanik ere jelosia,
 Haren bizitze omendunaren ondarkin loriadunez.
 Hilen denean utziko dauzkit neure gerizapeneko
 Bere itzalaren edertasuna 't' izenaren argiak:
 Bi zurkaitz handi horietan bermaturik neure korona
 Ezta batere beldurtuko boteredun etsai zenbaitez.
 Dagikete neuretzat ehun erregek bano gehiago,
 Bana bertz' aldi zenbaitez berriz hortaz mintzatuko gitun.
 Dathorrela badakusat.

Agerraldi II: Zertoriu, Biriате, Thamira.

ZERTORIU

Anderea, zer erranen duzu

Arima neureak ihes hara dagien xede ausartaz?
 Eztea bada ohoreko zeinbat zor zaizun ahaztea
 Galdegitea zure bihotzaren zola dezazun ager?

BIRIATE

Hain guti da hetsia nun bakoitzak hartan baitirakurke,
 Jauna, derraketan ere bano gehiago menturaz:
 Hartan zer gertatzen den ikusteko begiak aski dira.

ZERTORIU

Argira dadin hobekixago behar dut bizkitartean.
 Zuen errege guziak zurekin ezkondu nahiz dabilta,
 Eta zure zortea zur' ongieginek dagitelakotz
 Ongi horiez berez othoiztera ausartatzen nizaizu,
 Eginez hautu handi hori zure gogoan har gitzazun.
 Prinze bat aldakorra hartzen baduzu, hitzaren jalea,
 Edo ber' alderdiarentzat aski suhartasun eztuen bat,
 Norano jausten ikusiko zitugun estima ezazu.
 Badagiketan hau orano luzaz eginen ahal badut,
 Ene besoak...

BIRIATE

Miresten ditutan lotsak badagizkizu.
 Neur' Estatuak hain ontsa ditut ezarri zure menean
 Nun laket izanen zaitanean senar baten hautatzea,
 Zure menean izanen baita zer duen ere xedatzen.
 Bana zuri beldur ergel horren ekhentzeko, hautazazu
 Zuhaurek, eta niri mintza zaitela gorde gabe deusik:
 Errege horietan norentzat zira aierurik gabe?
 Izen handi hori zeini dezokezu gomendatzen ahal?

ZERTORIU

Senartzat beraz Erromatar bat baldin banauzun eskaini...

BIRIATE

Ezkaintza bat ezesten ahal nukea bada zur' eskutik?

ZERTORIU

Aithor horren ondotik ausartzen niz Erroma zaharreko
 Dela aithortzeko gai den gizon baten eskaintzaren egiten.

Badu hango jaiotzea, badu hangoen bihotz handia,
 Estalia da loriaz, betegina da merezimenduz;
 Zur' Espainia guziaren estimua beretua du,
 Eskuzabala, beldurgabea, mintzerrexa, handi gogoz,
 Azkenean haren baitan irabazia duzun Perpena da...

BIRIATE

Gaitasun horien ondotik zur' izenaren beha nintzan,
 Lotu nahi deztauezun goresmen ederrek eztautate
 Uzten gutiagoko deusen itxarotzeko baimenik.
 Bana doi bat ustegabekoa da segurki bihurgunea:
 Zur' ordezkariari daukozu erregina bat emaiten!
 Erromatarrek ohaideak horrela hartzen badituzte
 Zure tribun azkenentzat behar izanen dira prinzesak!

ZERTORIU

Anderea...

BIRIATE

Senar hautatze hortaz mintza gaiten garbiki.
 Enetzat sobera zirea? sobera niza ni zuretzat?
 Eskaintzea da hori 'ta hitz horrek zaurtzen daut beharria,
 Nahiz ene lerrokoer maitasun berdina zuzen zaien.
 Onhartzen dut beraz, Jauna, jakin dezaten hemendik goiti
 Zer dagitan ikusteko aski on ditutala begiak.
 Badiot beraz gorakienik izan nadintzat entzuna,
 Erromatar bat onhartzen dutala bana nahi dut dezan
 Mana: 'ta zuen erregeak enituen gutietsiko
 Ezpaliz errege bano gehiago direl(a) obedient.
 Bana bere botereaz uzten bazituzte zu jujari
 Haien ahultasunak erret-izena daduka bederen.
 Beraz urgulu noble horrek guzien aitzinean baitzitu
 Hautesten, zutaz nornahiri xipiena dauko hautesten.
 Ezen ohorearen atxikitzeke neure lerroari
 Behar nuke izenaz eta botereaz errege den bat.
 Ezpaita gehiago holakorik uste dut zor zaitala
 Izenik gabeko boterea, nun ezten izena xoilik.

ZERTORIU

Hetarik jautsia ziren arbaso aiphatuer itzuli
 Behar zaiena badagien bihotz hori maite dut zinez.
 Horren urgulu jautsiak gogamen xipiagoetara
 Elezake utzi dautzuetena behar bezala lagun.
 Bana zure sortze gorak erret-lerroaren betetzeko
 Heinean berdina den bat galdegin nahi duenaz geroz,
 Perpena bakarra da gutartean odolaz elukena
 Itzalik nahasiko lerroaren edertasunarekin:
Errege guretarik et' Etruriakoetarik jausten da.
 Niketz, bizira heldu bainau odol gutiago nobleak,
 Eniz ausartzen izen omendun apur batez itsutzera
 Tronuaren desohoratzerano neureak diren xedez.
 Geldi zaitela ene laudatzetik haren laidatzerano,
 Eztut nahi zuk hautatua duzunaren izena baizik:
 Izen hoin lorios batek xoratzeko badu behar dena,
 Zu zerbitzatu nahiz ezarrarazia nau triunfatzen
 Eta zeruak sortarazi nauen guti hau baniz ere...

BIRIATE

Izen hori hartuz ar zaitela gutiago nagusitzat,
 Edo bederen ikas ezatazu zein legen bidez, Jauna,
 Ene onhartzera ez ausartuz ziren nitaz baliatzen.
 Neure tronuak demazun errespetua berdin ezazu
 Neure personan egiten duzun bortxakeria borrekin:
 Neur' estimuaren ikustea 't' ez hobeki baliatzea
 Baita gorde ahal elezakena nahi den amarruak.
 Ohora enezazula beraz eragiterano laido.

Ene hautua izan zaite, hori nahi duzunaz geroz,
 Utziz ni zure xedez manatzen erregina bat bezala,
 Ekharzkizu nitarano, nahi dutana hori delakotz.
 Zure Perpenari aldiz, bere jaoitze gorak ezpaitu
 Obedientzia zuretik orano batere liberatzen,
 Erregenetik bezain Jainkoen odoletik baliz ere,
 Oraitik etzozula neure hautuko loria hitzeman.

Erromak eztauko gradomaila lotzen nobletasunari.
 Zure Mariu handia jaioa zen aphaltasunean,
 Erromako populuak zazpi alditarano hautatu
 Duen bakarra da bizkitartean bere buruzagitzat.
 Bere ohiduran horrela bakoitzaren estimatzeko
 Espainiar baten odolari negioke garazia
 Bete, guti daukot aldiz odolari behatzen Erroman
 Ikusiz han bertuteak hartzen duela lerro gorena.
 Erregina izena hek bezala hastio baduzu, zuk,
 Ikus nezazu, Jauna, erromatar andere bat bezala:
Gure jendek ukan zuten burjesiako zuzenbideak
 Eztu bekoki koronatuan deusik galtzen balioko.

Izen-orde horren azpian, zu zirena nizanaz geroz,
 Uste dute zure menpekoetarik bat balio dutala
 Et' Erroman ezak emanak badauzkitzu andere batek
 Hura den guzia niz et' erregina bat ere gainera.
 Ospean behar bada miseria batez urrikaltzeak...

ZERTORIU

Badantzuzut Anderea, 'ta deusen ez gordetzeko zuri
 Aithortuko dut Ariztiak...

BIRIATE

Oro dauku erran. Badakit
 Zer duen itzarotzen eta zer dautzuten izkiribatu:
 Idek ezazula gogamena galdu gabe demborarik.

ZERTORIU

Zuzenbidearen ongiatz da bakarrik axolatua,
 Bana gure tiranoer Espainiaren ekhentzekotan
 Zuk eta nik bideak ezperdin hartzen ari baititugu,
 Ikher ezazu, othoi, elgarren abantaila zertan dugun
 Eta bihotz kuraidun batek zer egin behar duen juja.
 Tradi nezazke, Anderea, bai zu bai Estatu zureak
 Horrelako laguntza bat ikusirik, onhartzen ezpanu.
 Bana laguntza hori bera gerta laiteke gure galpen
 Ekhentzen balauku zuk eskainia dautazun esku hori

Et' elgarrekilako gure xedez zorte bekaizti batek
 Bilkin handi hori balegotza gaizto batzuen eskura.
 Zila galdutzat dadukat uzten bazinu bateraturik
 Azkargailu ahaldun hunekin zure Luzitania.
 Bana senar baten meneko izan zaitezke azkenean
 Eta Perpena bakarra da zutaz nezakena segurta.
 Ikusazu zer egin duen, Anderea, guzia zor daukot.
 Ongi doan othoizte batek haren garraren fagoreko...

BIRIATE

Hainbat baldin badaukozu zor, ez ote dautazu deusik zor?
 Eta zure zorrak behar dituta neur' ongi az ordaindu?
 Neure koronak segurtatuak ukanik zuen buruak
 Ez ote dut irabazi dituzunen zati bat merezi?
 Ez ote zitut zerbitzatu beti zerbitzatzeko baizik
 Eta neure laguntzaz nihauri gativen segurtatzeko?
 Etzazula hor huts egin: ezkontzen baldin banau Perpenak
 Botere nagusiaz bilakatu beharko dut bekaizti
 Et' askitan eragintzale bilakatuko dut nihaurek
 Ordari bezala baizik errege baten ez uzteko zuri.
 Aithortu behar dautzut gehiago: nor ere dezatan har
 Gorenean nahiko dut zutik atxiki neure korona
 Eta hori da nauena zuri behatzera bortxarazten,
 Oro gal beldurrez elgarretarik berex behar bagine.
 Etzitut zu baizik ikusten bandera ber baten azpian
 Bat dezazkena gur' Espainiak itsasotik menditara.
 Bana hortako bide bakarra da dutana aitzinatzen
 Eta herritar maite horrek zer egin ukan dautzun ere,
 Tiraniaren kontra lagundua bazitu, salbaturik
 Bere bizia zuzenki da hortan ordaindurik izana.
 Alderdiko zorigaitzek hainbaterano zuten lehertzen
 Galdurik ikusten baitzen zure gana hel egin ezpala,
 Eta gero hortako diotena zinetsi nahi badut
 Haren armadek, berak nahi gabetan, zurea handitu
 Zuten. Erromak orduan ezkaintzen du laguntza handi bat:

Osoan harmatu baliz ere bahitu baten fagore,
 Garhaipen oso baten bazterretan izaiten girenean
 Horren lorian parte hartzeko beharrik ba ote dugu?
 Gerlaldi bat orano 'ta gure zalduneria bakarrek
 Zilaren arranoak mendiez haraindira digortzate:
 Azken-ethorri horiek erranen ahal daukute zuzen
 Leku hauetan ezarria dutela gur' imperioa!
 Ohore horrelakoaz bat eta bertzea giren jelos
 Et' ahal dugunean oro, zor dezagun bakarrik guri...

ZERTORIU

Itxaropen azkarrenak ehoiz eztu indar soberarik,
 Ezkontzen haustez zorte zoridunenak ustegabetzen du,
 Maite du mendekatzea fidanzia soberakin batez
 Eta xede handi hortan ezta deus uzteko bazterrera.
 Ezarri behar ote ditugu hainbateko duda-mudan
 Erromaren esklabotasuna 'ta gure menpetasuna,
 Erromatar bertze batzuekin uzitu behar beldurrez
 Zeruak haien eskuak hor nahi dituzken ohorea?
 Gure loriak, egia da, eztu bigarrenik ukanen
 Munduaren libertatea egiten badugu hek gabe.
 Bana zorigaitz batek badarraizka gudu zorientsuak
 Guhauri zein erasia bortitzak eginen eztitugu!
 Urkuts ezazu, bertzela, Perpenak zeinbat maite zituen,
 Gai dela diademaren ukaiteko edo berak uste,
 Ainitz ahal duela hemen, betidanik ikusi dela
 Gaitzituak egiten direla hoberenean manatuz,
 Erdeinuaz xixtaturik ausartuko dela behar bada...

BIRIATE

Hitza hautsazula, Jauna, neure nagusitzat egin zitut,
 Zer dutan ere sendimendua behar dautzut obeditu:
 Gizandi balioko hori dezazula bada sarraraz
 Obediencia neureaz egin dezatan ensegua,
 Eta horrek beldurtzen bazitu, hainbat horrentzak eginik
 Urriki luze hutsalak hainbat bederen beldur zaitzala.

ZERTORIU

Anderea, zinets zin...

BIRIATE

Aski zaizula hitz hori bakarrik:
Erraiten zaitana badantzut eta zer zaitan erran nahi.
Zoaz, egiozu leku 't' etzazula aitzinetik uste...

ZERTORIU

Hasperen bikundu hunek...

BIRIATE

Etzatazula burura, zoaz:
Obedituko dautzut nahiko duzun bano gehiago.

Agerraldi III: Biriате, Thamira.

THAMIRA

Haren idorrak harritzen nau, Anderea, 't' ezin dezaket...

BIRIATE

Nahi du josta dezatan, eztu deusik gehiago nahi.

THAMIRA

Argi batzu badituzu neur' eskas hunek eztituenak...

BIRIATE

Mintza dezagun etsai hori: horra hunara heltzen ari.

Agerraldi IV:

Biriате, Perpена, Aufide, Thamira.

BIRIATE

Maitatzen nauzu, Perpена, hori du Zertoriuk erraiten.
Zinesten dut hark errana 'ta fidanza zor diot osoki.
Zur' amorea badakit bana jalgi nezazu neketik:
Nundik duzu gogoan erregina bat merezi duzula?
Zergatik hari gusta 'ta zein lilluramenez egun batez
Bortxa haren korona zure maitasunaren ordaintzera?

PERPENA

Agiantza zintzoen bidez, zerbitzu jarraiki batzuez,
Errespetu barnatuez, sakrifizio lañoenez, eta
Eragintza zenbaitek balinetan ekharrarazten ahal...

BIRIATE

Hel bada! hari zeren sakrifikatzera prest ote zaude?

PERPENA

Artha guzien, neur' odolaren, kuraia 'ta biziaren.

BIRIATE

Zerbitzaten ahal zinueka jelostaldi zenbaitetan?

PERPENA

Ha! Anderea...

BIRIATE

Hitz hortan bihotzak hutsalki joiten dautzu,
Ezpaita maitasunekotik, Estatukotik da bakarrik.
Boterea maite dut, neur' erret-urguluak eztezake
Penarik gabe bertze soberano bat erreinuan ikus,
Nihaturen tronuan, begien aitzinean goititzen ari,
Neur' Estatuetarano duena urrats lehena hartzen.
Hor nagusi da Zertoriu, dematzola gur' erresuma
Guziari baietsiak ukan nahi ditutan legeak.
Eztut hortaz urrikitzerik, aritu delakotz zuzenki,
Fagoratua duen zeruari eskerrak bademazkot.
Azkenean erraiteko zuri zertaz nizan ni bekaizti:
Haren emaztearen ondoan zein lerro dezaket atxik?
Ariztiak hori nahi du 't' eskaintzen duenak hortako
Edo norbaitek harentzat, ondorioa du segurtatzen.
Ibilkari horren ganik herrialde hauk liberazkizu,
Herriatik bahitez bertze mundu baten nahastera dathor,
Eta hotsik gabe bertze leku batzuen ohoratzer
Bortxa dezazula begiak mintzen dauztan omendun hortaz,
Estatu aski bada geriza daukotenak eskainiko.

PERPENA

Zer ere mana dezatazun, guzia errex izanen zait.

Aldiz ezpada ere harekin ezkonduko Zertoriu,

Eragozpen berean zitu bertz' ezkontza batek ezartzen,
Et' Ariztiz ala bertze batez azkenean zer munta
Da...

BIRIATE

Hauts dezagun, Perpena, solas hori hauts,
Ordena dezagun oraia, 'ta geroke doakonari,
Gertakizunaren arabera jakinen dugu hornitzen.
Aroa nagusi handia da, gauza anitz arautzen du.
Jelostua niz azkenean eta badakizu zergatik:
Nahi nauzua zerbitzatu?

PERPENA

Nahi dutanez? Banoala
Lasterrez, Anderea, hortara nahiz eman gau-egunak.
Ba ote duket itxaro zerbitzu apur horrek gainera
Erakharriko dautala baliagarri zaitan so zenbait,
Bihotz mardotuak jarraikaraziko baitu...

BIRIATE

Geldi zaitel!

Urrunegi bazeramatzake xede lehiatuegiak.
Horrelako zerbitzu batek baduke gustatzeko bide,
Bana othoi, utz nezazu delibera dezatan sariaz:
Eniz eskergaitza 'ta badakit zer dutan egin beharra,
Eta lehen aldi huntako hemen aski dautzut erraiten.
Zoaz.

Agerraldi V: Perpena, Aufide

AUFIDE

Ikusten duzu, Jauna, nola zaizun egiten nausa.
Bertze nunbait du bihotz guzia, aithortzen du Zertoriuk
Zur' ondoan dagielarik partaidea ofizialki,
Bitartean Erreginak...

PERPENA

Ah! eztuk gaizki jujatu behar.

Hari zerbitzu badagiolarik idekitzen daut bidea
Bihotz guziaz besarkatzen diatana bozkariotan.

AUFIDE

Eztakusazu beraz haren gogo bekaitzak eztuela
Zutaz baliatzea bilatuko zuhauren kontra baizik,
Eta hausten duzun batean gar berri baten olde hori
Itzultzera haren gana duzula partaidea bortxatzen?

PERPENA

Hala ere, zerbitza dezagun merezituz amorea,
Indarrak eta mendekuak eginen dute ber' aldetik.
Laket zaikun itxaroan egun zenbait ditzagun mentura,
Ekoizpentzat ezpaginu ere behar eskergaitz bat baizik!

AUFIDE

Bana, Jauna...

PERPENA

Debaldeko hitzak utz ditzagun bazterrera,
Haren zerbitzatzea dugun gogoan eta gauden hortan:
Axola bakar horrek atxikitzen daut harturik arima.
Bitartean Pompeiu ikusten da gure harresietarik,
Errana dautatela badakik: goazen haren aitzinera,
Zertoriuk egintza hortara bortxatzen nauenez geroz.

*

EGITALDI HERENA

Agerraldi I: Zertoriu, Pompeiu, lagunaldea.

ZERTORIU

Jauna, hilkorretan nor zen ehoiz zinestera ausartuko
Ene loria hoinbertze goitu behar zuela bakeak,
Gerlak gehiegi laudarazia duen izenak aurki
Ahal zezakela handitzea bakearen itzalean?

Segurki dudatzen dut orano soa zaitanez bairatu
 Pompeiu handia harresi hauetan dakusatararik,
 Eta laket ukanen duenean dakiket Zertoriu
 Ohore hoin handi batez zein zorionek duen betetzen.

POMPEIU

Arrazoin biek; bana Jauna, egizu daiten athera,
 Horiek libertatean erran ahal dezazkizutantzat.
 Gur' alderdi bietan nagusi den etsaigoak eztitu
 Ohorearen zuzenbide guziak ahul bilakatzen.
 Merezimendu zintzoak abantailak dituen bezala
 Hastio biziener dauetenak gaindia hartzen ahal,
 Estimua 't' errespetua ordaintze zuzen batzu dira
 Bertutek etsai burgoiener emanaraz dezeketenak;
 Eta hori da kuraia gorenari, sobera baizik eztutanari
 Phorogua hemen egiten, itzultzera zakona jiten
 Hurbildik gizandi hoin aiphatuaren ikusteko kharra,
 Haren eskuan ikusi gabe azkonik eta gezirik,
 Eta behako lazkarri horren belharra harmarik gabe
 Beso garhaitezin baten gidari gure zaldunen baitan.
 Gaztea niz eta gerlaria, hainbat aldiz garhailea
 Nun fortuna soberatuak bihotza hantu ahal baitaut.
 Bana kuraia handier aithor zintzo hau egoki zaie,
 Eta zure kontra gehiago dikasat neure damuez
 Bertze nunbait irabazi garhaipen ederrenek orano
 Erakatsi dautatenaz bano neure zorionen bidez.
 Ikusten dut zer den egin behar ikusiz egiten duzuna:
 Setiatzeak, jaukitzeak, erretirada jakintsunak,
 Ongi kampakatze, bakoitzari bere karguaren hautatze:
 Orotan jarraikitzekoa da zur' etsemplua neuretzat.
 Hal itzul bazinezaket Errepublikara zein eskaintza
 Miragarria naukol' egiten uste nuen ukanen,
 Eta zeinbat atsegin nuken, Jauna, joaiteaz Erromara
 Asti hori badematanaz geroz azkenean bakeak,
 Hoin balio handiko antolatze baten han egiteko

Itxaropen ahul zenbait hara banu eremaiten ahal!
Zila zoridunaren ondoan zuretzat deus ezin duta?

ZERTORIU

Bazter ahal zinezatake beharrez nahigabe zenbait
Ukan nahi bazinu arima osoan erromatarra,
Bana sartu giren bano lehen eragozpen horietan
Zure komplimenduer ihardets dezetan onhar ezazu.
Estimu handi horrekin ezterautazu deusik emaiten
Zuhaurek mail goren-gorenean eztadukazunik orai.
Zure lehenbiziko goi-egintzekin doan garhaitzeak,
Gure legek nahi duten adina bano aitzinagoko
Triunfak, hortarako gaitasuna haizu den bano lehen,
Zein errespetu zaizkizun eman beharrak derakutsate.
Gertaldi batez apur bat hobeki gupidesten badituz
Herriaren egonara 'ta lekuetako fagorea,
Neure jakitateak hartzen badu hortik abantail zenbait,
Gerlaren antze handia batzuetan adinaren beha
Dago, ainitz badagi demborak eta neur' egintzetarik
Erakaspen batzuen hartzea laket izana bazaizu,
Ene behazunek utzirik lekua zurer egun batez,
Erakasten dautzutana dauezu bertzer erakatsiko,
Eta ni hilik neure karguaz jabetuko dituenek
Ikasiko dute zure kontra zuk neure kontra bezala.
Zila zoridunaz den bezainbatean eztut deus erranen.
Erakutsi dautzut haren indarra zer moldez den ahulduko
Eta noizpait erakaspen batzu horri junta badezazkot
Gai zaizkizunak berriz mendien iragaiten ikasteko,
Zur' erretira omendunari jarraikiko niz hurbildik
Elhakatzeke harekin arteko mihi beharrik gabe
Eta Tiberoko hegietan, eskuan zikai batekin,
Erromako populuarentzat arrazoin galdegiteko.

POMPEIU

Ikasteko neke dira, Jauna, hoin erakastaldi gorak
Et' emaiten ahal lauzkizute debaldeko griña batzu,

Bazinagi nihauri horien argitzeko xede zenbait
Erakatsia ukaiterano horien erabiltzea behar bezala.

ZERTORIU

Behargabe zenbait baztertzen ahal lautazuke hortakotz
Arima ukan nahi bazinu osoan erromatarra,
Errana dautzut jadanik.

POMPEIU

Hitzald(e) errepikatu horrek
Bertute garratz eta larde bat unhatzera leramake.
Niketetz, aski baitzitut ohoratzen bortxa nadintzat nihaur
Hortaz deitoratzeko gai guzietarik ihes egitera hisituki,
Deusik eztut nahi gogoan hartu ilunbe horietan.

ZERTORIU

Badakit egia horiek eztirela batere maite,
Bana, Jauna, bakarrik baigira, zintzoki mintzatuko niz:
Lekukoak bazterturik hortako baimen emana dautazu
Eta zurekin atxikitzen dut ehoiz zure Zila izan
Ezpaliz bezalako libertate bera. Erromatarra
Izaitea ote da lurraren nagusiak gatinetan
Atxiki nahi dituen gerla baten buru izaitea?
Izen hori, zu 'ta hura gabe, guretzat izan behar zen,
Haren gatik, zure gatik dugu guk galdua, 'ta zu zira
Dituzuna bihotz hoin kartsuak herrestatzen uztarrarian:
Errege bano gehiago ziren, gutiago dira esklaboak bano,
Eta zure lan handiener jarraikitzen zaien loriak
Eztu barnarazten baizik jasan dituzten gaitzen lezea.
Haien miseria da zur' egintza aiphatuen ekoizpen,
Et' arima osoan erromatar duzula uste duzu!
Ukana duzu izen hori zur 'arbasoen ondoreaz,
Bana kharioa balaizu, hobeki bete zinezake!

POMPEIU

Uste dut ongi dagitala bihotz guzia zaitalarik
Egun batez Errepublikaren berjartzeko arthan ari.
Bana, Jauna, besoaren lanetik duzu jujatzen arimaz,

Ainitz aldiz badu batek bertzea eztenaren itxura.
 Alderdi biek erresuma bat zatikatzen dutenean
 Bakoitza suertez hoberen edo gaitzenari darraiko
 Alde bat edo bertzera deraman gertaldiak manatuz.
 Ezagutzeko neke den alde zuzenenak uzten gitu
 Guhaurentzat nagusi baten hautatzeko libertatean,
 Bana hautua denean egin berriz aldatzerik ezta.
 Mariuren demboran Zilaren menean zerbitzatu dut
 Eta haren menean eginen zori hilkor batek gure
 Armaden ondarkin zenbait lagunduko duen bezain luzaz.
 Ikusten eztutalakotz nola duen bihotzaren zola
 Eztakit zein xede dezazken haren zoriak egin ahal:
 Urrunegi baderamatza nihaurek demakot gaizkia,
 Arimarik engaiatu gabe besoa prestatzen daukot,
 Joaiten uzten dut neure burua haren laster dohatsura,
 Neure xede guziak direlarik libertatearentzat;
 Eta ni gabe zuzengaitzak eta ausartziak hartuko
 Zuten leku baten atxikitza horrek nau ni bortxatzen,
 Zila hilik eror eztadintzat botere lanjeros hori
 Eginbidea badakiten esku batzuetara baizik.
 Dakitan bezala neure xede a zeurea badakizu.

ZERTORIU

Bana, Jauna, bertze batek bezala duzu zerbitzaten,
 Eta guk oro begien zinestetik jujatzen baitugu
 Barnearen ikhertzea Jainkoer uzten dauegularik,
 Zure behazunak beldurtzen gitu 'ta dudarazten jendea
 Jartzen eztuenez Erroman gizon batetik lege hartzen,
 Eta zure loria bertze baten manuz eztenez ari
 Harentzat egiten duen batean eregiten zuretzat.
 Estimaten zitutanaz geroz errex a zait zinstea
 Zure aiphamena zinuela libertateaz eginen,
 Segeretuz zur' arimaren xedeak harentzat direla.
 Bana gogo aierutsuer baldin banindaue fidatzen
 Erroma nagusi baten ensegatza laguntzen duzu

Egun batez zu zaitekkelako itxaro lausengarian.
 Hertsatzen dituen eskuak, baduenak zure laguntza,
 Eman nahi dauezun uztarriari ari ditu jartzen,
 Eta dudan nahiko dutenez noizpait esklabotasuna
 Haien kuraia haztatzen duzu Zilaren irriskueta.

POMPEIU

Horrela mintzo direnak aroak argituko ditu
 Bana dua zuzen estimaturen ikusten dena hemen?
 Ematazu baimena neur' aldian mintza nadin garbiki.
 Zure behazunak demat' aldian ikaspen eta baimen.
 Neure begien zinestetik estimatzen dut, zuk bezala,
 Barnearen ikhertzea Jainkoer uzten dauetalarik.
 Ez ote da hemen jendea gizon baten manuan bizi,
 Eztuzua zuk hemen Zilak Erroman bezala manatzen?
 Diktatore baten ala jeneral baten izenak zer du
 Balio, biek duten boterea balin badute berdin?
 Izen ezperdinek eztaukote deusik egiten gauzari:
 Hark egiten duen bezala egiten dituzu legeak
 Eta hastiaraztean jendeaz irrisku baldin bada
 Zuri desobeditzean elizateke segurtasunik.
 Niketz, egun zeinbatez izaiten baldin baninz zu zirena
 Behar bada zuk egiten duzuna banegike orduan.
 Hortarano...

ZERTORIU

Hortarano dudan egoiten ahal zindake,
 Eta gutixago Zilaren iduria nitaz egiten.
 Manatzen badut hemen Zenatuaren manamenduaz da.
 Eztute neure manuek oranokoan ehor erahil.
 Ditudan etsai bakarrak ororen ongiarenak dira,
 Gerla zuzen bat egiten dauet eta bat eztut bahitzen.
 Ene botere gorena da gerizapen bat idekia
 Et' obeditzen bazait, ezta maite nauten bezainbat baizik.

POMPEIU

Hortik are gehiago da lanjeros zure boterea

Nun jendea bilakatzen baitu zure bertutez amoros,
 Menperatzean amarrua baituzu laket izaiteko,
 Uste baita nor bere nahiz esklabo zure gatinetan,
 Eta libertateak argi gutia aurkituko baitu
 Amorea nagusi duen botere baten aurdikitzen.
 Arima aierutsuak, Jauna, horrela mintzatzen dira.
 Bana gauza nardagarri horiek ez titzagula ikher,
 Ez ere zure menean ideki gerizapenak bildu
 Dituen bahituen andana hori zenatu bat denez.
 Bigarren aldiko, biderik ez ote da bakar bat ere
 Handik Erromara deramaketana bozkario zenbait?
 Ezin handiago lizateke bideak aurki balire
 Gizon hoin handi baten itzultzeko bere herritarrer,
 Atsegina da berriz aberriko harresien ikustea
 Hark dautzu, Jauna, neure mintzoaren bidez othoitz egiten.
 Erromak...

ZERTORIU

Zure nagusiaren egoitzak Estatuko
 Legetzat ez tituenak bere haserre bortitzak baizik?
 Eztut gehiago harresi herskune bat deitzen Erroma
 Dagitzan bahitzek ehorztez mukurru dutena betetzen.
 Harresi horiek, zori hain ederrekoak lehenago,
 Eztira presondegiak, hobeki hilhobi batzu baizik.
 Bana bertze nunbait lehen indarrean berriz bizitzeko
 Beteki hautsia du Erromatar alegiazkoekin,
 Eta neur' inguruan baitut haren zurkaitz egiazkoa
Ezta orai Erroman Erroma, oro da nizan lekuan.
 Hala ere mintza gaiten akomeatzez: bozkario
 Hori ohorerekin eman dezaguken bide bat baizik
 Eztakit: batera gaiten eta tiranoa lurrean da,
 Xede handi horri besoak idekiko dauzko Erromak.
 Hortik erakutsiko dugu aberria maite dugula
 Bihotz handiak horrentzat idolatriarano baitoaz,

Eta salbatuko zuk besoaz nik eskuaz ixurtzera
Urtekal ereman ditugun odol erromatar uhainak.

POMPEIU

Egintza horrek, zuretzat delarik loriaz argitua,
Ez ote luke neuretzat ilunegia den egintzatik deus?
Ni buruzagi bertze nunbait, zure menean zerbitzari?

ZERTORIU

Manamenduaren eskubideaz eniz batere jelos,
Eztadukat ordaintzaz baizik eta uzten derautzut zuri,
Ez alta zure zerbitzuko nihaur izaiteranokoan:
Apur bat gehiago nahi dut, bana gutiziatuko
Dautazua zur' ordariaren izena batasunean?

POMPEIU

Ordari horiek nagusirik ideian baizik eztute.
Utzia den larderia badatxika haientzat izenak,
Eztute horren itzala baizik uzten eta jarraikitze
Ala obeditze zer den ezakite laket bada baizik.
Bertze bide bat badakit, bai nobleago bai segurrago.
Zuk nahi baduzu, bere diktatura utziko du Zilak,
Eta jadanik ukanen zuen bere baitarik utzia
Ikusia balu etsairik etzuela leku hauetan.
Uzkitzu lurrera harmak eta jalbideaz ni niz berme:
Hitza hortaz emaiten dut ukan dutan bezala nihaurek,
Erromatarra baldin bazira, har ezazu gertaldia.

ZERTORIU

Eniz batere xoratua lilluramendu horren gatik.
Tiranoa badazagut, ikusten dut haren jukutria:
Beti ber-bera da zer ere duen iduriz hitzemaiten.
Zu sakrifikatua zituena bere mesfidantzari
Elgargo baten egitera bortxarazterano harekin...

POMPEIU

Ondikotz! hitz horrek hiltzen nau, badiot amarrurik gabe,
Arrazoin bakarra da dautana deitoragarritzat eman.
Neur' Ariztia maite nuen, haren ganik berexarazi nau.

Ikharan dut orano bihotza nihaurentzat erasian,
 Ethen gabe gogoratzen dauztalarik hainbat ongi galdu,
 Eta, Jauna, eskerron mila dauzkitzut emaiten harentzat,
 Zuri, bihotz handi horri, urrikalmendu zureak baitu
 Onhartua hemen haren ohoratzea bere gerizaz.

ZERTORIU

Bertute zorigaitzak hunkien gerizatzea goraki
 Bihotz ona dutenen eginbide gutiena da, beraz
 Orano gehiago badagit, emaiten daukot senarra.

POMPEIU

Senarra? Zer dut entzuten! Eta, Jauna, nor ote da?

ZERTORIU

Nihaur.

POMPEIU

Zu? Jauna, haurzarotik enea da haren bihotz guzia,
 Eztagizula Zilak bezala bortxakeria horrekin;
 Ene gaitzak aski handiak dira horier lotu gabe
 Maite dutan guziaren ikustea norbaiten besoetan.

ZERTORIU

Orano guzia zurea da. Zaugi, Anderea, zaugi
 Erakustera zur' ariman zein botere dutan bortxatzen
 Et' ikus-arazterara gizalde guziari, ahal bada,
 Enekin ezkontzeko zein bortxakeria zaizun egiten.

POMPEIU

Zerua! hura bera da.

ZERTORIU

Hemen harekin utz zaitutala,
 Orano bihotz guziaz zuretzat leial dela badakit.
 Zur' ongia harrazu berriz edo ez deitora gehiago
 Ausartzen baniz aberastera zuk eman dituzun ezez.

Agerraldi II: Pompeiu, Ariztia.

POMPEIU

Egia derratatea, Anderea, et' ahal lizateke...

ARIZTIA

Ba, Jauna, egia segurra da bihotza dutala sendikor:
Maite nauten arau edo hastio, hastio dut nik ere
Edo maite ta neure loriak atxikitzen ditu biak,
Bana neure maitasunarentzat erregina baldin bada
Hastio dutanean ezta loria beti nagusitzen:
Enauko jarrikitzen ere 'ta batzuetan nahi bano
Gutiago 'ta behar bano gutiago hastiatzen dut.

POMPEIU

Haztiatze horrek hartzen du neuretzat hedamen osoa,
Anderea, eztu gelditu batere urrikalmenduak
Ez bihotzontasunak ahalik ukan jabalarazteko.

ARIZTIA

Eztuzu beraz ikusten iraupeneko dela nekean?
Neure garrak, behar duelakotz baizik eztena iraungi,
Berriz phizteko neure gatik ere zurea du bilatzen,
Eta senditzen dut zure begietan neure haserrea
Khordokan, ahuldua, hiltzen ari dela zuri mintzatuz.
Orano maite ninduzukea, Jauna?

POMPEIU

Zitutanez maite!

Galdegizatazu bizi nizanez edo nihaur nizanez:
Bizia zait zure maitasuna, zure da neure bizia.

ARIZTIA

Jalgi zaitezte neure gogotik erresumin bekaiztiak,
Despitaren ume beltzak, etsai duzue neure loria,
Erresumin trixteak, etzituztet gehiago zinsten;
Laidoz zer ere zaitan egin eniz orhoitzen gehiago:
Gehiago eskontzarik ez gehiago Zertoriurik,
Pompeiu handiarentzat niz eta maite bainau orano
Itzultzen dautalakotz bihotza berriz osoki maite dut.
Ez gehiago Zertoriurik, bana, Jauna, erratazu,
Azkenean itzultzen dautazun bihotz hori mintzaraziz.

Ez gehiago Zertoriurik. Ondikotz! Bana zer ere
 Nik derratan, erraiten eztautazu: "Emiliarik ez!"
 Erresumin bekaiztiak neure gogoan sar zaitetzela,
 Ohorearen ume burgoiak, haserretaldi nobleak,
 Zuek zituztet zinetsi nahi 'ta leialtasun gabeko
 Pompeiuk elezake jasan neure herra dudan badagon:
 Enetzat indar emaiten dauko. Zaugi bada Zertoriu,
 Ez hortarik beretik ari nau zuri osoan itzultzen.
 Ezkontza handi horri dezogun eman lekuko handi hau:
 Hunen arimak, osoki bertze nunbait, eztuke jenarik,
 Ikusiko du bihotzminik gabe 'ta gogortasun hori
 Zilaren etxean hartuko dute gogohanditasuntzat.

POMPEIU

Laidoz egiten dautzunak laido egiten daut eni ere,
 Bana maite zitut azkenean eta gehiago ezin dut.
 Zuretzat ene garrak behin gozagailurik ukan badu
 Deitora zaite, hastia 'zazu, bana etzaitela eman;
 Neur' ezkontide izaiteko ara hortan zaudela beti,
 Atxik ezazu bilhobirano boterea neur' ariman.
 Eztu Zilak aldi berea baizik, zahartu da 'ta hautsi,
 Joanen da haren erreinua, ezpada joana jadanik.
 Botere handi hori phizua zako: uztera prest dago,
 Zertoriuri bezala hori jakin-arazten derautzut,
 Egotz etzaitela beraz, Anderea, beso bertzetara,
 Deitora zaite, hastia 'zazu, bana etzaitela eman:
 Neur' eskua nahi baldin baduzu, ez hitzeman zeurea.

ARIZTIA

Bana nola! ez ote zira zu bertze baten besoetan?

POMPEIU

Ez, segetetu hori nola den erran behar baldin bazaizu
 Emiliak eztauko Zilari doluz baizik obeditzen.
 Bertze senar baten besoetarik hartzen duen tirano
 Horrek eztu hausten lotura saildua haren bihotzean:
Sabelean ekhartzen du maitasun horren ondorioa

Argitara emanen duena neur' etxean egun batez;

Ara trixte hortan Zilak dematan haren eskuak eztu
 Alegiazko ezkontza batez baizik ezarri lilluran,
 Bere Glabrion maitearena delarik oso-oso
 Iduri du neur' emaztea, izenez baizik eztelarik.

ARIZTIA

Eta ni bezalakoentzat izen xoil hori guzia da,
 Hark dakharren izen handia dezatazula, Jauna, itzul.
 Maitatzen nituen zure xamurtasuna, zure lehia,
 Atxikimendu horiek bano gorago jarria bainiz
 Guzia gozagarri duket urratu den sareak banau
 Neur' arbsoer Pompeiuren emaztetzat itzularazten,
 Eta neure hilharrian grabaturik izen handi hori
 Atxiki dutala geroari badauko horrek agertzen.
 Loria guzia hortik egiten dut, atsegin guzia,
 Ephe batzu hori galdurik toleamendu batzu zaizkit.
 Hori gaurregun ekhentzen dautan Zilaz mendeka nezazu:
 Berriz ezkontzeak itzul dezatala berdina den izen bat,
 Zilak aphalarazten nauen bezainbat goiti neramala,
 Ez zutaz bertze norbait eztutalakoan maitatzen ahal
 Bana senar bat behar dut loriaren mendekatzeko,
 Omendun bat behar dut eta duena bere aiphamenaz...

POMPEIU

Ha! etzaitela maitatzez eta maitatu izaitez unha!
 Menturaz ordu gutiziatu baten hunkitzera goaz,
 Berezia dutenaren bateratzen jakinen duena.
 Duzun kuraia gehiago 'ta gutiago ezin egon,
 Zila hil dadin igurika, utz dezan bere boterea...

ARIZTIA

Haren hiltzetik ed(o) urrikitzetik igurikatuko dut
 Zuk onhar ahal dezatasun ohorearen itzultzea?
 Eta beti dautzut ikusiko bihotza betea hormaz,
 Tiranoa gaztigurik gabe, neure lekuan etsaia,
 Baztertu nahiko duen bitartean botere betetik

Nahi ukana duen bezain luzaz ukanik atxikia?

POMPEIU

Bana guzia dagikeno, Anderea, nil zer dagiket?

ARIZTIA

Orotan jarraiki, Jauna, zur' emazteaen bahitzea,

Ekharri hura etxera zure gerlaritaldearekin,

Eta gure nahasmener zorizko jabaltze bat itzuli.

Zer eginen ahal eztukezu armada baten buruan

Garhaitzean ohiturik orotan Espainiatik hara,

Eta Zertoriu zurekin batua denean izanen

Zer dagike tiranoak? Haserreak zer ausartuko du?

POMPEIU

Ezta liberatzea hala iduritzea ephe batez,

Ez uztarriaren inharrostea nagusiz aldatzea.

Omen handiko bermagailua da Zertoriu zuretzat,

Bana egitea hartaz neurea haren azpian nihauren jartzea da,

Gur' ikurrinak bateratuz haren indarra da handitzen.

Haren gana joan den Perpenak behar dena erranen dautzu.

Zerbitzua dagit, bana manua hain urrundik heldu zait

Nun ethorria den bano lehen haren beharrik ezpaita,

Eta hortan badematan errespetu hutsal guti hunek,

Bekaizti egiazko botereazi, itxura baizik eztu.

Ustez ez tut ere zerbitzatzeko arte labur bat baizik;

Eta Zilak prestatzen duenean aldapen hoin gozoa,

Bahi nadin Erromatik dautazua zuk manatzen ahal

Bertze gizon baten manupean uztarrian ezartzeko,

Enizalarik alta ni bekaiztia neure botereaz

Noizpait libertatearen itzultzeko baizik Erromari?

Ez, ez, maitatzen banauzu zinetsi nahi dutan bezainbat

Jakinen duzu nola bat zur' amore 'ta neure loria,

Aldatzera badoan aldiari zuhurki amor eman

Eta zuhaur nola mendeka, horren gatik ni galdu gabe.

ARIZTIA

Maitatua baldin banauzu 'ta bazira hortaz orhoitzen

Neure loriaren itzultzean jarriko duzu zurea.
 Bana ordu da solasaldi hauk hitz batek burura ditzan:
 Nahi nauzua, Jauna? Ez ote nauzu nahi? Mintza zaite:
 Neure zortea dezan arautua ukan zure hautuak.
 Eman izana nizakon senarrarena niza orano?
 Niza Zertoriurena? Hor aski bada galdekatzetik:
 Itzulkitazu neur' estekak, edo libertate betea...

POMPEIU

Ontsa badakusat, Anderea, hautsi behar du bakeak
 Ezkontza horren hausteko garhaile bezala, hausten bada,
 Eta zuhauren zaintzeko moldea hain guti dakizu nun
 Zuri horren ikasteko behar baitzira zu irabazi.

ARIZTIA

Zertoriuk badaki garhaitzen irabaziak atxikiz.

POMPEIU

Zur' irabazteak atxikitzen gostako du anitz bizi.
 Antolamendu orori athea hetsiko duelakotz
 Neure hiltzeak baizik deusek ehoiz eztezake segurta.
 Ba, zina badagit Jainkoez, behar bada zu zaitzan ukan
 Neure galtzeak baizik deusek eztu harena baztertuko,
 Eta gertatzen ahal da bi-biek bata bertzeaz jorik
 Ezagunaraz dezazugun zertara gituzun bortxatu.

ARIZTIA

Eztut ez nik, Juana, hoinbertzetarano doan baliorik,
 Bertze zereginiek iraungiko dute mendeku gar hori.
 Zure handitzekoek deramazukete bertze norapait
 Han zorte batzu hobeak aurkitzen ahalko baitituzu:
 Zilari zerbitzu egitekoek, haren Emiliaren maitatzekoek,
 Italia guziaren bortxatzekoek errespetura,
 Erromaren berjartzekoek libertatean egun batez
 Zur' urratsak bertzaldetara itzul-araziko dituzte.
 Arima handiena den abantail horrek oroz gaineratik,
 Emaztez eta senarrez aldatzeak nor bere gostura
 Merezi du mundu bururano hedatua dadin izan,

Ehun alderdietara behazun horren eremaiteko.

POMPEIU

Ha! sobera diozu, Anderea, zin egiten dut berriz...

ARIZTIA

Egiak direnek, Jauna, laido zenbait egiten dutea?

POMPEIU

Zure senarra nizala lasterregi duzu zuk ahazten.

ARIZTIA

Ha! izen hori gustatzen bazaizu zurea niz orano:

Horra neur 'eskua, Jauna...

POMPEIU

Anderea, atxik ezatazun!

ARIZTIA

Erroman duzularik aldi berean emazte bertzea?

Ezkontza bertze batez desohoratua nauzun batean?

Zin egina dauezun Jainko berek gaztiga nezatela,

Ephe hau iraganik eta zure begietarik urrun

Atxikitzen baldin badautzut hautsia duzun hitzeman!

POMPEIU

Zer eginen duzu? Ondikotz!

ARIZTIA

Zer dautazun zuk erakasten.

POMPEIU

Maitasun horrelako baten hiltzen!

ARIZTIA

Zuhaurek hiltzen duzu.

POMPEIU

Bersortarazteko eskubide ukanen du bitoriak.

ARIZTIA

Ahulegi badut nik hastioa berriz du handituko.

POMPEIU

Hastiatzen ahalko nauzua?

ARIZTIA

Hori dut agiantzatzen.

POMPEIU

Bi egunentzat goraintzi beraz.

ARIZTIA

Behin betikotz goraintzi.

*

EGITALDI LAURGARRENA

Agerraldi I: Zertoriu, Thamira.

ZERTORIU

Ikus dezaketa Erregina?

THAMIRA

Dathorren igurikatuz

Zurekin solasta nadin emana dauta manamendua,
Eta zenbait ephez orano nahi luke bakarrik egon.

ZERTORIU

Eztautazua nora doazen haren sendimenduak ikasiko,
Itxaropenez gogozan Perpenak gzer duen ukan behar?

THAMIRA

Eztauta gauza horietaz emaiten ainitz segeretu
Bana ausartzen niz zinestera zur' eskutik eskainirik
Erdainuaren zebatzen ukanen duela neke guti:
Ahal osoa baduzu haren baitan.

ZERTORIU

Ha! ahal guti dut

Neure zorigaitzak ekhar ahal badeza onhartzerano,
Edo hobeki derradan, gehi 'ta gutiegi niz hortan.

THAMIRA

Haren garra lagunduz azkarki laket zaizula uste du.

ZERTORIU

Laket zaitala?

THAMIRA

Ba, bana Jauna, ustegabe hori nundik?
Eta hori gutiosten duen bihotza zerk khexatzen du?

ZERTORIU

Neure xede xamurrenetan haren itxurak badagien
Errespetu bortitz bat etzazula gutiespen izenda.

THAMIRA

Errespetuak guti dira zurearen idurikoak
Bertze batentzat arrazoin aurkitzen baizik ezpadaki,
Eta horrelako aurdikaldi baten behar lañoener
Haserretaldi apur bat ukanen nauen nik hobetsia.

ZERTORIU

Ezta hortik joan kaltegarria izan ahal zaitan deusik
Hasperen utzi batek hil behar elukenik berehala,
Bana Erreginak, gutizia berri batzuer sendikor,
Neur' arrazoinak entzuten zituen, hasperenak ez alta.

THAMIRA

Jauna, Erromatar batek, gizandi batek dagienean
Hasperen, eztugu zuzen entzuten zer duen erran nahi,
Et' adi-arazle bat hobea izanen ahal nizaizun
Apur batez argikiago mintzatua baldin bazine.
Badakit zuk barbaroa deritzozun herrialde huntan
Hasperen batez aihortzen dela batzuetan maitasuna.
Bana loriak, ihes baitagi jaidura guzietarik,
Ezartzen zitu horrelako sendipenatarik goregi,
Izanez aphalegiak Erromako bihotz handientzat.

ZERTORIU

Ha! Erromatar izana gatik eniz gizon gutiago!
Maite dut eta ehoiz maitatu den banoago menturaz,
Neur' adina izan arren eta nihaur, gartu zait arima.
Uste nuen zebatuko nintzala, 'ta neur' antze guziak
Indar handienetan neur' ahulezia daut erakutsi.
Politikako beharrek et' adixkidetasunekoek
Nihauzez urrikaltzeko hein batean ezarria naute.

Orhoitzeak berak hiltzen nau, et' Erreginaren ganik
Igurikatzen dutan itxaro apur baten beha dago
Neure barneko bizia, baldinba...

THAMIRA

Jauna, badu onetik,
Bana gogoa ikusten deraukot azkarki sumindua,
Et' alegiarik gabe mintzatzea badautazu manatzen
Itxarotzen ahal duzu bana beldurtu behar duzu:
Demborarik gal etzazula 'ta bazterrera deusik ez utz.
Haren xedea behar bada gaizki moldatua dateke.
Huna hemen: baliazkizu eman zaizkizun abisuak
Eta guardiman oroz gainetik eztuen nitaz aieru.

Agerraldi II: Zertoriu, Biriarte, Thamira.

BIRIARTE

Erran zait xede zuena huts egin duela Ariztiak
Eta Pompeiu jende omendun hortarik itzuri dela.
Egia lizatekea, Jauna?

ZERTORIU

Anderea, soberatik,
Bana uzten duen arren, ariman osoki maitatzen du
Eta bakea hautsiko du, errana daut, bihar berean
Ikusten badu niri eskuaren emaitera doala.

BIRIARTE

Guti zirea horrelako mehatxu batez asaldatzen?

ZERTORIU

Ezta hori alabana gehienik trabatzen nauena.
Bana zuk zein delibero hartua duzu Perpenarentzat?

BIRIARTE

Obeditzea botere beteari gibelatu gabe,
Et' eskaintza airerako batez jorik arima zureak
Pompeiuren ondarkinaz axolatu nahi baldin badu,
Zuri baizik eztagoke joan gaiten biak bihar berean

Eskontza bat eta bertzearen loturen segurtatzera,
Behar balu ere bakeak hautsi 'ta balu bekaizkeriak
Ereman bere sukarreroa harrabots azkenerano.

ZERTORIU

Eginen ahal duzu bihar berean...

BIRIATE

Ordu ber huntan.

Ezta zinez obeditzen denean obeditzen emeki,
Eta zuzentasunetik baduenean obeditzeak
Ikusten du bere loria ernetasunean datzala.

ZERTORIU

Neur' othoitzek ez erraite zenbait jasan ahal zezaketen.

BIRIATE

Manamendu betegin batzuentzat hartuko ditut beti,
Laket duena badagikenak manatzen du othoiztean.
Bertzela ere Perpenak idolatriarekin maite nau:
Hainbat maitasunek, hetarik jautsi den errege hainbatek,
Hartaz lagundua den botere beteak ontsa dukete
Balio, guziek elgarrekin, asmuzkoa den tronu bat,
Zuri laket zaizun bezainbat baizik irauan eztezakena.

ZERTORIU

Hautu horren fagoretan etzait hiltzea baizik gelditzen.
Zure mintzotik beretik ukana dut hortako legea:
Manamendu bete bat delakotz ordu da entzun dezatan.
Erromatar baten maitatzeko mana dezan nahi duzu,
Eta neure hiltzea gabe Perpenak eztagikelakotz
Zure tronuan jartzeko behar du neure zorte guzia.
Hari zur' eskuaren emateaz, Anderea, manatzen
Dautazu armadan eta zure bihotzean utz dezotan
Neure lekua: hoinbat zorionen ondotik zuzenegi
Da ukan dezan armada gurean eta zure bihotzean.
Obeditzen dut murmurika gabe 'ta nahi dut bizia...

BIRIATE

Manamendu horren gatik ekhendua zaizun bano lehen

Ezperdina den ordaintze batez deitoratzen ahal niza
 Adixkide baten bano gehiago denaz etsai baten ganik?
 Neur' onharmena lasterregia bezain betegia zaizu.
 Egitera noan ezkontza da zuretzat eragozpen bat,
 Azkenik aiphatzen dautazu maite baninduzu bezala!

ZERTORIU

Hori erranik onhar ezazu hil nadin zure oinetan.
 Zorion guzia dezatala zurearentzat sakrifika,
 Bana bertze baten besoetan ezin ikus zaituzket
 Eta hori da zuri erraitea zein ezinbertzetara
 Nauen gaizki entzuna dutan zure maitasunak hertsatzen.
 Hoin ohorezko gaiak eginik ere desenkusagarri
 Ustez ahalgetu niz maitagarri eztenaren maitatzez;
 Neur' ile beltzuriak ikusiz nahi nuen hortaz zaindu
 Eta luzaz izana niz zur' erdeinuz segurtaturik.
 Bana zur' ariman bertze gogamen bat ikusi dut gero
 Neur' itxaropena baita berehala oinarritu hortan,
 Eta nihauri hitzeman dut zur' errege guzier bano
 Gehiago, maitasunak etzuela hautatuko ikusiz.
 Aithortzera banindoan Ariztiaren eskaintza gabe,
 Ez ene maitasuna horren gatik emekitu delakotz
 Bana dudan eztut eman bihotz handi bati zoakola
 Ororen sakrifikatzea guzien zorionarentzat.
 Gogamen horier Perpenaren amorea lotu zaie,
 Ikusi duzu gainerakoa neur' arrazoin azkarrekin.
 Uste nuen nahigabe horiek ez ahal zautatela
 Bizpahirur hasperen baizik gostako 'ta nahiz hortaz
 Konsolatu, adixkidearen estimua bezainbat buruzagi
 Bihotz handiarena gogoratzen zizatan aitzinetik.
 Bana ukhaldi hilkor bati hurren, ahal dutana bano
 Gehiago nihauri hitzemaiten nuela senditzen dut.
 Huna beraz, Anderea, neure biziaz emazu manu,
 Berriz eta berriz ere zuri derautzut sakrifikatzen.
 Maite duzua Perpena?

BIRIATE

Banoa zuri obeditzera,

Bana maitatzea 'ta hastiatzea zer diren ezta-
 Eta neure bihotzean arestian zinuen zatia
 Neure loriaren emaitza bat zen, neure garrarena ez.
 Harentzat eztut hortarik batere, zuretzat eztut ere,
 Eztut nik maitalerik nahi, nahi dutana da senar bat,
 Bana gizandi bat nahi dut, ezkontzaz jakinen duena
 Hainbat gora hartan sortua nizan tronuaren goititzen
 Nun Espainiaren zurkaitz zoridun bat izan baitaiteke
 Utziz neure 'ta bere odoleko errege zinezkoak.
 Hori zutan aurkitua nuen etsai maite horren alde
 Neure kontra lan dagien aphaltasunik izan espaliz,
 Ezartzen zitutalarik ehun errege bano gorago,
 Haren hautua merezitu du errepu-
 diatu batek.
 Maite nauzua?

ZERTORIU

Hartuko duta orano ausartzia hori?

BIRIATE

Har ezazula, Jauna, onhartzen dut eta bihar beretik
 Perpenaren ordainez eman ezatazula zur' eskua.

ZERTORIU

Zer zoriona luken maitasun gutiago zintzo batek
 Ber' askiesteaz bertze helbururik ukan ezpaleza,
 Eta betea balizateke bere zorion osoaz
 Batere zure handitasunaz axolarik hartu gabe!
 Bana nik erran ahal dautzutana duzunean ahazten
 Zur' erresumaren handitzeko lanak ahatz dezazketa
 Gogoan duzun xede handia erreinatzea delarik?

BIRIATE

Jauna, hortik urruntzen ote niz eginez zuri grazia?

ZERTORIU

Anderea! ordu dea grazia horrek distira dezan?

BIRIATE

Distira hori da, Jauna, Biriateg bilatzen duena.

ZERTORIU

Guzia galtzen dugu, Anderea, hori lehiaraziz,
 Perpenaren amoreak erakharriko du jazartzera.
 Onharrazu arte guti batek dezan eztiki gupidets,
 Amore berri batek ereman bertze norbaiten ondora.
 Ariztiaren adixkiden laguntza segurta dezagun
 Hitzemaitearen bortxaz, gerora gibeleratuz beti.
 Igurikan atxikitzen dituen itxaro guziaren
 Aurdikitzeaz galtzen dira, bekaizti bat liberatzen da,
 Ezpaitu haren gogo khordokatuak erakhartzen ahal
 Deraukun ustekeria hortaz izan behar sendatua.
 Erroma mendeka ginezakea galtze horrelakoen
 Ondotik eta jasan dituen miserietarik libera?
 Eta haren beharrak baztertzen direnean hoin goratik ...

BIRIATE

Eta sofri dezan Erromak ala ez, zer dut nik axola?
 Haren gaitzen makurra zuzendua ukanen dutanean
 Saritzat ukanen dut haren adixkidearen izena!
 Konsul eginik haren legen ekhartzen ikusiko zitut,
 Eta zuhaurek errege bertzen lerrora jautsiko nauzu!
 Maitatzen banauzu, Jauna, gur' itsasoek eta mendiek
 Muga ditzatela zure xedeak gur' Espainiek nola:
 Hor egin ahal dezautzukegu zorte aski eder bat
 Abentinaren oinetan loria bertze bilatu gabe.
 Libera dezagun Taxoa 'ta Tiberia egiten utz.
 Libre denean jende guzia deus ezta libertatea,
Bana eder da izaitea libre 'ta mundu guziaren
Ikustea uztarripean eta burdinetan auhenka,
Eder abantail horren zabaleratzea esklabo dagon
Erhodanuko begietan Erroma denean gatibu,
 Eder jendalde aurdiki guzien ikustea gutizian
 Errespetu hortaz, zoriak bertutentzat atxiki baitu.
 Perpena handiari doakonaz, hoin lotsagarri baldin

Bada, utz ezatazu erabilgarri egiteko artha:
Hutsetik bihotz handien baztertzeke moldea badakit.

ZERTORIU

Bana hortik zein abantail bil dezakezula uste duzu?
Hori badakit zuk bezala 'ta badakusat zer ekaitzak
Manu harrigarri horrek dezazken gure gainean molda.
Jazartu batzuen egitea, Anderea, eztezagun
Bila 'ta gure zorionekin khexatuak ezkirela.
Holakorik gabe aski neke dauku emanen Erromak
Baimen eman bano lehen erregina baten ezkontzari,
Ehoiz eztugu haren gortasuna gurutua ukanen
Ezpadauzku guri zor ukan loria 'ta libertatea.

BIRIATE

Aithortuko dautzut gehiago, Jauna, onhartzetik urrun
Zuretzat hartuko du hortik xedatzen dutan hastioa,
Haserre bat ezin jabaldua, urgulua gogortutik,
Eta horren gatik zitut hemen zu geldi-arazi nahi.
Zer egiteko dut Erroman? Eta zerengatik, othoitzez...

ZERTORIU

Bana hemen Erromatar orok, Anderea, maite dute
Aberria 'ta haien lan guzien itxaro bakar bezain
Eztia sarri garhaitzea da berriz haren ikusteko.

BIRIATE

Guzien ezartzeko estekan Taxoaren hegietan
Aski zaiku esklabotasunean Erromaren uztea:
Maitatuko dute bizitzea zure 'ta neure menean
Tirano 't' errege baten hautuaz bertzerik eztuteno.

ZERTORIU

Hastio berdina baitute baten eta bertzearentzat
Eztute obedituko erregina baten senarrari.

BIRIATE

Bere hautuko herri batzuen bila joan daitela beraz
Eztutenak gobernamentuan ez tirano ez errege.
Guk Espainiarrek, gerlako zuen antzean ikasiek,

Gelditzen zaikun egintza, hek gabe bururatuko dugu.
 Ezta Zilaren erortea nik dutana gutiziatzen,
 Neure xede gorenak Erromak derakhartza gutiago
 Orano, nahi dutan ezkontzak eztezake hastapenik
 Ezkontza hausteak nagusi diren hiri batean aurki,
 Eta neure tronu gainetik erakharpenik ez' agertzen
 Eztenean errege urteko baizik eta deus ez gero.
 Zuretzat hark bano gehiago egina dut azkenean:
 Bahitua zitu hark, nik hartua dut alderdi zurea,
 Ereman nahi dauzkitzun egunak nik begiratzeko ditut;
 Diadema har ezazu eta utz egin dezan zerbitzu.
 Ederretik bada entzungabeko gauzen entsegatzean
 Eraginaz nahi dena huts egiten ikusirik ere.
 Niketz Erromatar handitik errege bat egin nahi dut,
 Zu, suntsitu beharrez, enekin batean suntsi zaitela:
 Loriarekin suntsitzen da maitatzen dena zerbitzatuz.

ZERTORIU

Bana gauzen eremaitea hastetik azken bururano,
 Anderea, 'ta beharrik gabe gaitzitu batzu eginez!
 Izan gaiten zoriontsu berantago, izaiteko luzazago!
 Garhaien bat edo bertze trebetasun zenbaiti loturik...

BIRIATE

Eztela lehiatzen nauena maitasuna badakizu,
 Jauna, bana aithor bat egin behar dut ororen buruan,
 Horrenbertzeko begirapenak unhatzen hasten ari nau.
 Erregina niz eta korona baten jasaiten badakienak,
 Mintzatua denean, bat arrazoinka dadin ezto maite.
 Gogoetatuko niz nihaurez, zuhaurez eginen duzu.

ZERTORIU

Ha! Entzuten baduzu zuzengabea den haserre hori...

BIRIATE

Haserririk eztut, Jauna, bana neure khexatzeak eztu
 Gehiago nahi neure zorteaz batere dudatzerik:
 Erranen dautazu bihar zertan beharko dutan gelditu,

Bitartean uzten zitut aholku norekin dezazun har.

Agerraldi III: Zertoriu, Perpena, Aufide.

PERPENA, *Aufideri.*

Jainkoak! nork dezake horrela itzalaraz Erregina?

AUFIDE, (*Perpenari.*

Ariman badu hunek berak ere jenatzen duen zerbait.)

Jauna, guri hurbiltzeak osoki nahasirik uzten du.

ZERTORIU

Badakizua leku hauetan Pompeiuz zer erraiten den?

Hiriko athetarik aski urrun ezarria duzua?

PERPENA

Lagunaldea baitzuen harresietarik aski hurbil

Hautatua dut ez urrunago haren ezarraraztea.

Bana, Jauna, zure laguntzaren behar handienez niz,

Haren aurpegiak burgoitasun hain gora erakusten du...

ZERTORIU

Eztugu deus bururatu bana ezta hori neure faltaz

Eta badakizu...

PERPENA

Badakit mota hortako eztabada...

ZERTORIU

Eztut batere uste ukan utzi behar zirela harmak,

Ezta ordua orano.

PERPENA

Jarraik ezazu, graziaz othoi:

Ezta ordu orano adixkidetasuna unha dadin.

ZERTORIU

Abantail zureak nihauren hunek bezainbat gelditzen nau:

Eztinateke ontsa zu ere gaizki gertatzen balizait.

PERPENA

Egiaz, deitoragarri ninzateken zuk lagundu gabe

Bana zuretzat eztut deusik ikusten beldugarri denik.

ZERTORIU

Lehena ninzateke jendea hartaz jelos zaitekena,
 Bana gero zorigaitza laiteke zure gainera eror.
 Neur' ondotik zutaz da gehienez beldur tiranoa
 Eta zurea higi lezake neure buru aurdikiak:
 Ontsa dagikegu biek igurikatuz urteaz goiti.

PERPENA

Buru 'ta tiranoz mintzatuz Jauna, zer nahi duzu erran?

ZERTORIU

Mintzatzen nintzan Zilaz, zuk ezagutzen ahal baitukezu.

PERPENA

Mintzo nintzan Erreginak phitz-araziak dituen garrez.

ZERTORIU

Gure gogoak bazterreratuak zauden beraz berdinki.
 Neure guzia bakeko lanjerretera emana zagon
 Eta galdegiten nautzun zer hots dagien hirian gaindi
 Pompeiuren eta nihauren solasaldi debaldekoak:
 Bazinakikea, Aufide?

AUFIDE

Nahi ezpada deusik aldatu,
 Jauna, gaizki arituak dira haren lagunaldekoak,
 Badut jendartean erran-merran ausart zenbaiten beldurra:
 Errana dute bere diktatura uzten duela Zilak,
 Bakeko gozoak zuk bakarrik onhartzen eztituzula
 Eta nahi duzula ehoiz gelditze gabeko gerla bat.
 Gure soldadoen arima keskatuak ja bozkario
 Gehiegixko erakusten du Pompeiuz mintzo denean,
 Eta hutsa hedatzen baldin bada gure gerlarietara
 Hor eregiten ahalko ditu phozoin batzu lanjerosak.

ZERTORIU

Ukhaldi hori gotortu den bano lehen hautsiko dugu
 Eta horren jukutria ilhorraraziko gur' egintzez.
 Lanjer handiagoetarik zeruak segurtatua nau.

PERPENA

Ez ote ginegike guk hobeki alderdia onhartuz
Jauna? Desohore zaizua edo guti segur ezkaintza?

ZERTORIU

Dudarik gabe bere diktatura uzten ahal du Zilak
Bana konsulak nahitara egiten ahal ditu ere:
Horien gorri esklaboak manatuko du haren legez,
Et' eztukegunean horien manu gaizkorren beldurra
Hilen gira haren eskugizon uzkurren manuen gatik.
Zinets nezazu, gogo onegia bano lanjerosago
Denik ezta zuek biak eta ni bezalako jendentzat.
Gaztigugabe osoki segurraren nahiz eman lege
Hori soldadoer, Zilak hartua du politika hutsez,
Bana Zinaz, Karbonez, Mariu gazteaz nahitua du
Haien burua erhainaraziak baititu hek guziak.
Ni aldiz, hots horrekin kampamendu osoak utz nezala,
Neure persona bakarra baizik etzaitala geldi neuretzat,
Leku laztagarri zenbaitetan gal nindaik lehenago
Hura bizi deno konsulagoa galdatu bano lehen.
Zuk...

PERPENA

Ezta hori, Jauna, bihotzminez atxikitzen nauena.
Erreginarekin ezkontzez baztertua konsulagotik
Zur' oneziez ukaiten badut bederen zorion hori,
Eztut Erromatik ohorerik batere igurikatzen,
Eta behin betikotzat Luzitaniara bahitua,
Uste dut neure bizi ondarrak direla hor segurrean.

ZERTORIU

Ba, eztut hala ere segurtasunik ikusten orano
Zuk eta nik elgarrekin deliberatu ginuen hartaz.
Badakizu Erreginak omorea hain duela burgoi...
Bana demborak gutiago gora badagike beharrez.
Gelditzen niz, horren gain ez mintzatzez desenkusa nezazu.

PERPENA

Mintza zaite, Jauna, neur' opak hoin gaizki direa hartuak?

Maite duta debaldetan, hasperen debaldetan dagita?

ZERTORIU

Diozuketan bano gehiago dio haren joaiteak.

PERPENA

Anitz errana daut bana, Jauna, zoazela bururano,
Et' etzatazula batere gorde zuk badakizuna hortaz.
Ez ote ninduzun itxaropen arin batez baizik bete?

ZERTORIU

Ez, utzia dautzut eta hitzema atxikiko dautzut.
Maite dut eta dautzut emaiten izan arren neure garra,
Bana beldur niz emaitzak ehoiz eztuen haren baimenik,
Herra urrikalezinak ekhar eztizan gure gainera.
Gero zer derrazuket? Espainiak baditu erreginak,
Eta zorte bat eztiagoa bazinagiken zuhauri
Zuretzat egiten dutana egiten bazinu neuretzat.

Bakeatarren erreginak, Ilergetarrenak satifa

Lezazkete biziki lehenago zure borondateak,
Erreginak hortan suharki zuretzat artzen balakike.

PERPENA

Hitzema zinautan eta orai ekhentzera bazoaz!

ZERTORIU

Hitzeman dezatan et' eman dezautzutan zer du balio,
Neure personari lotzen baldinbadu bere handinahiak?
Estekamendu horren arrazoinak ezagutzen dituzu,
Segetetuki mintzatua nizaizu hortaz arestian:
Segetetu hura bera derautzut erraiten berriz ere.
Eman ezozula zure maitasunari bortxu apur bat,
Garhaitu dut neurea, berriz ere prest-presta niz hortara,
Bana partidaren abantaila bada gupidetsi behar
Erregina hisitu bat behar dea osoki khexatu,
Egin nahi baitu bere zorte guzia bere hautuan
Eta haren sokorriak, hamar urtez bano gehiago,
Aldeko guziek bano hobeki lagundu gituenean?

PERPENA

Zuri damu egiteko heinean aurkitzen duzu, Jauna?

ZERTORIU

Ez, osoki gure suntsi-arazteko eztuke ahalik,
 Bana hitzeman dutanera gatinatzen baldin banauzu
 Gur' etsaiekin solastatzera badoa bihar berean.
 Kampamendua hurbilegi dute, hemen murmurikan da
 Bakoitza: hortan ikus ezazu zertaz beldurtu behar den
 Eta hura bortxatuz nolakoa dukegun ekoizpena.

PERPENA

Neure heztea nihauri dago, manatzen du arrazoinak,
 Bana xede hoin handi bateko bihotz guzia daldara...

ZERTORIU

Etzaitela bortxa, bizia balizait ere gusta behar
 Atxikiko dut hitzeman dena, izan arren maitasuna.

PERPENA

Agintza zurek ezpaldin badute Biriateren aithormenik...

ZERTORIU

Haren aldetik deus ezterrazuket zaizuenik lausengu.

PERPENA

Bortxatu behar niz beraz eta hori deliberatu dut:
 Ba, neure gura guziak menperatuko ditut osoki,
 Zu bezala gaurregun horien nagusi nahi dut izan,
 Eta maitasun hori utzi dutan arren handitzegira
 Erranen daukozu Erreginari...

ZERTORIU

He bada! zer erranen?

PERPENA

Deus ez Jauna, deus ez orano, bihar niz hortaz gogatuko.
 Alta hartan arima sumintzera doatan haserreak
 Gau huntan berean zimarku zenbait hasiko ahal luke.
 Erranen daukozu, Jauna, zer ere duzun nahi ukanen,
 Eta neuretzat erabaki duzunean niz jarraikiko.

ZERTORIU

Miresten zitut et' urrikaltzen.

PERPENA

Arima aurdikia dut.

ZERTORIU

Hetaz betea ikusten dutan oinazetan niz partaide.

Zoaz: haren penaren eztitzeko sartzen niz ephe batez,

Aphairuaren orduan etxera ethorriko nizaizu.

Agerraldi IV: Perpena, Aufide.

AUFIDE

Nagusi hoin kario horrek mirak badagitza zuretzat

Eta zure garrak fagore paregabeak hartzen ditu!

Haren izen xoilak, nahi gabetan, oro ebatsi zaizun,

Eta mintzatu deneko Erreginak amor emaiten du!

Zein zerbitzu menturatu behar ditu itxaro duzunak

Erreginak datxikazun amorearen merezitzeko?

Eta noizko dituzu, Jauna, begiak ofensatzen dauzkon

Jende omendun hortaz leku hauk ezarriko purgaturik?

Ezta eskergabea batere 'ta bademazan manuek

Obeditu izaiteko hitzemaiten dute gauza guti,

Bana horren ordaintza uzten ahal da berak hauta dezan

Eta hark manatuen egitera joan axolarik gabe.

Eztautazu deusik erraiten? Ikas ezatazu graziaz

Erabaki duzunez nola den iraganen aphairua:

Hitzemanari huts egite hori duzua gorde behar?

Eta nahi duzua...

PERPENA

Deliberatzeko goazen etxera.

*

EGITALDI BORZKARRENA

Agerraldi I: Ariztia, Biriate.

ARIZTIA

Baietz, Anderea, zu ziren bezala ni horren etsai niz.
 Maite duzu handitasuna, hastio dut desohorea.
 Mendekatzea bilatzen dut, ezkondu nahi zinuke zuk.
 Bana galaraziko ahal nauzu 'ta nik zu ahulduko,
 Bihotz hobeki idekiak ezpaditu elgar entzuten
 Ezartzen ahal neure mendekua ta ezkontza zurea.
 Ebatsi zait Pompeiu 'ta ni hura desafiatu nahiz,
 Hitzaren atxikitzen ausartzen ezten eskergaitz hura,
 Gainditzen ala berdintzen duen senar baten bila nabil.
 Bana xederik gabe niz izaiteko zuretzat burkide.
 Eztut ere aitzinetik ikusi ahal, ez Erromatar
 Bati Erregina batek ehoiz ezkoa gur zezakela,
 Ez arima hainbat erromatarra duen gizandi batek
 Erregina bat ezkonduz ukha zezala hitz handi hori.
 Uste ukan dut haren jaiotzean eta zure lerroan
 Bazela gorromio berdin eta burgoitasun kontrako.
 Ezkontza onhartzan duela derratate bizkitartean
 Eta debaldetan doala egungo hautuaren kontra,
 Bere distira guzia ezpaldinbadu bihar beretik
 Alderditik bereziko duzunaz geroz zur' Estatua.
 Horren indarren azkartzea baitut neure xede bakartzat
 Hor hauste batzuen egitez atsekabe handia nuke
 Eta ber' adixkidek bano hobeki Zilaren laguntzez,
 Leku guzietan dauzkotalarik etsaiak egin nahi.
 Mintza zaite bada: zein itxaropen dautazun ere hartzen
 Ikusi, nahizetik geldituko niz zuk nahi baduzu.
 Itxaro bertze baten ondar bai zuzen bai eztiagoak
 Ikusiko du griñagabe Zertoriu zuretzat dela.
 Neure bihotzak nahi ditu Pompeiuri oren guziez

Neure leku bortxaz hartuko min guziak sakrifikatu,
 Mendekatu nahi ukana dut, hastiatua ezin dut.
 Deus etzatazula gorde, gordetzen dautzutanago bano.

BIRIATE

Biriatek zintzotasun berdina zor dautzu ber' aldetik,
 Anderea, 'ta sobera zaizu erranik bertzela ere
 Zuri gorderik atxikitzeke gogoa zerik hartu dautan.
 Bereziki Afrikatik ethorrarazi dut Zertoriu
 Estatuaren salbatzeko tiranoaren boteretik,
 Eta neure auzo heziek zerakastaten hura gabe
 Zilaren kontra zurkaitz hutsalak zirela gur 'erregeak.
 Gizon handi hori untzi bakar batekin zen lurreratu,
 Abiatu zen gerlara neure menekoekin bakarrik.
 Neure plazak eta portuak eskuetan nauzkon ezarri,
 Gomendatu nauzkon erret-pordoina 'ta neure dirutzeak.
 Hastetik jakin zuen garhaitzen: ikusia dut garhaipena
 Egunez egun haren botere 'ta loriaren handitzen.
 Alde guzietarik hainbat khartsuki juntatua dute
 Gur' errege uztarriaz nekatu 'ta zure hertsatuek
 Nun azkenik gure harma zoridunak bulzatu baititu
 Zuen hertsia-arazterano Pirinoetako oinetan.
 Bana badakusatan heinean ukan ondoan ezarri
 Neuretzat gai datenik eztut ikusten hura baizik
 Eta so eginez haren loriari 'ta neur' egintzari
 Hil nindaikere bertze bat partaide dadin izan bano lehen.
 Neure menekoek balio dute bada dezatan maita
 Gobernatzen dakien odoleko monarkaren emaiten,
 Munduko zuen tiranoer ihardukitzen dakiena,
 Et' ohorezko erramuez duena hain jori eginen
 Gur' Espainia, ikus dadin egun batez beldurtzen Poa
 Eta Tiberia bera bere hegientzat ikharatzen.

ARIZTIA

Handia da zure xedea bana zertara duen nahi...

BIRIATE

Erran nahi dauztazun arrazoin horiek erranak dauzkit.
 Badakit itxaropena dematan ezkontza loriazko
 Horren ixiltze 'ta gibelatzeak baluketela onik,
 Bana egun eskaintzen zakon bakeak gizon handi horri
 Erromako bide 't' atheak sobera dauzko idekitzen.
 Dakusat han sartzan baldinbada neuretzat galdua dela
 Eta neure hitzaren emaitzez bahitu nahi dut handik.
 Aithortze hori eginik menturatzen badut gehiegi
 Neure galtze segurra bano lanjer hori nahiago dut,
 Eta gure bahi guziak hortik berex jartzen badira
 Hek gabe lagunduko ahal gituzte gure zorte onek.
 Neure jendalde dituenak zuen larderiak azkartu
 Ehoiz eztukete nagusitu den Erroma bihotzean,
 Eta dira Erromatar batzu haien axola bakarra
 Gudukatzea, irabazte 'ta triunfatzea dena hemen.
 Gizandi hori buruan ibiltzen ikusiko duteno
 Laztarik gabe irabaztez izabazte dira joanen.
 Behazun hoin handiak lagundurik ederki
 Jakinen du... Bana zer du erran nahi Erromatar hunek?

Agerraldi II: Ariztia, Biriarte, Arkaz.

ARIZTIA

Arkaz neure anaiaren liberatua da, Anderea,
 Hunen jiteak hunara gordetzen du mixterio zenbait.
 Mintza hadi Arkaz, errak...

ARKAZ

Eskuthitz hauk nik bano hobeki
 Erranen dautzute doi-doia zineskarri den gertaldi bat.

ARIZTIA, *irakurtzen du:*

"Arreba maitea, ordu dun dakinan bozkariatzeko
 Gure 'ta hire gaitzak bururatzeraz doazela zinez.
 Zila hirian badabil haxerik eta harmarik gabe
 Egina duen guziaz arrazoinen emaitera prestik.

**Zenatu betean utzia din bere botere guzia
 Eta Pompeiuk hiretzat ixuri apur bat baldin badin
 Haren ezkontza berria zeruak hautsia din berriki
 Et' Emilia zorigaitzekoa erditzean hila dun.**

Zilak berak hainbat herraren jabaltzekotan din onhartu
 Hain eder izan zen garra bere gaitasunean sar dadin,
 Et' amoreak itzul hezan heure lehen gatinetara
 Hark Erromari libertatea daukon batean itzultzen.

QUINTU LIBERIU"

Urrikigabe neuretzat izaitez zerua unhatu da!
 Hiri bezala zorion hau zinetsezin iduri zaitak.
 Pompeiuren kampa laster egik, errok Arkaz maitea...

ARKAZ

Badaki berri hori et' ari da gibelera itzultzen
 Zilaren izenean aldamen handi hortaz Pompeiuri
 Eskuthitz berdin baten emaitiaz kargatua, hemendik
 Hirur mila urratsetan haren aurkitzen baitut jakina.

ARIZTIA

Zer amore, zer bozkario erakutsi nahi ukan dik?
 Zer dik erraiten, zer egiten?

ARKAZ

Badakizunetik estima

Dezakezu bada haren ezinegona nolakoa den.
 Bana osoki berritzultzera uzten eztuen amore
 Olde batez zu ziren lekura berriz deitua izanik,
 Gertaldi handi horrek armadako galdatzen duen manu
 Emaiteak gelditua du hara joaiteko igurikan.
 Hurbildik jarraikiko zait eta aitzenetik igorri nau
 Erakastera gogatua etzinuten mirakulu bat.

ARIZTIA

Aldia duzu hortaz bozkario berdin baren hartzeko
 Anderea, horra zu beldurtzerik gabe 'ta partaiderik.

BIRIATE

Zutan eztut gehiago, hortaz eztut dudatzen batere,

Bana beldurtzeko 'ta gehiago bertze bat gelditzen zait,
 Erroma, gizandi horrek beraz gehiago maite baitu,
 Eta dudarik gabe diademari bailezoke hautets,
 Eta maitasun horren kontra...

Agerraldi III: Biriarte, Ariztia, Thamira, Arkaç.

THAMIRA

Ha! Anderea...

BIRIARTE

Zer dun bada,

Thamira, 'ta begitarte aurdiki hori nundik heldu zain?
 Zer erran nahi dine hire nigarrek?

THAMIRA

Galdua zirela,

Zu gerizatua zituen omen handiko beso horrek...

BIRIARTE

Zertoriu?

THAMIRA

Ondikotz Zertoriu handi hura bera...

BIRIARTE

Eztuna bururaruko?

THAMIRA

Anderea, Zertoriu da hil.

BIRIARTE

Ezta gehiago bizi? Oi zerua! nork erran daun hiri?

THAMIRA

Horren erraitez hoilatzen dira haren erhaileak berak.
 Tigre horiek, errabiaz aphairu baten erdian dutenak moztua
 Haren desteinua traditzale baten manuz, estaliak
 Odolez badabiltza hirian gaindi, nahitan jazartu
 Soldadoak eta jendalde zoroa; jeneral izenaz
 Berek deitua duten Perpenak gehiegi baizik eztu
 Erakusten ukhaldi hilkor hori nundik abiatzen den .

BIRIATE

Aldi berean agertzen dauzkit egilea 't' arrazoina:
 Erhaintze hori eginik nihaurez baitira baliatzen,
 Neure tronua dute, ni naute ustez irabazi nahi
 Eta neure hautatze zuzenak du hilarazi bakarrik.
 Hura galdu eta lanjer horien erdian, Anderea,
 Etzazula nitarik igurika ez hasperen ez nigar:
 Jostagailu batzu dira gutiesten direnak errecki
 Erresumin bizia denean ernea bezain noblea.
 Erret-arima batek urgoitasun gehiago behar du,
 Eta neure oinazea, mendekatzeko arthen azpian...

ARIZTIA

Bana lanjer handiaren erdian, itsuturik bazaude.
 Emazu ihesari, Anderea...

THAMIRA

Ezta ordu, Aufidek,
 Traditzale horrek palazioko atheak hartu ditu,
 Egin du zure presondegia, harentzat berme da zutaz.
 Badathor: hain zuzena den haserrea gorde behar duzu
 Eta dathorren arteo ordu fagoragarriago bat
 Onhar dezazula gatibua zirelakoaz orhoitzea.

BIRIATE

Zer nizan badakit eta beti nizan haur bera izanen
 Neure urgailatzat zeru 'ta nihaur baizik ezpanu ere.

Agerraldi IV: Perpena, Ariztia, Biriате, Thamira, Arkaз.

PERPENA

Zertoriu hil da: geldi zaite bekaiztia izaitetik
 Haren ezkontideak har zezaken lerro goraz, Anderea,
 Et' etzaitela bizi zen orduan bezala beldur izan
 Zuharen Estatuetan har dezan aitzinean urhatsa.
 Ariztiaren itxaroak zurea itzaldu bazuen
 Harenaz bezala bertze guzietz dezakezut segurta

Eta ukhaldi zorizko horrek zitu edukiko ahal
 Ihardokitzen oraikoari bezainbat gerokoari.
 Gerlari handi bat zen, bana haren odolak ez adinak
 Etzezaketen zurekin egin bateratze bat zuzena,
 Eta huts horiek izan arren laket zizaizuna hartan
 Zen tiranian atxikitzen zintuen haren gaitasuna.
 Jeneralaren izenak maitagarri bilakatzen zaizun,
 Zur' erreger eta nihauri hura zizaizun hautagarri,
 Zuhaur lilluratua zindagon izenaz eta karguaz,
 Eta natorzu nitan bat eta bertzearen eskaintzera,
 Gaitasun batzuekin hetan zur' arima gorak jakinen
 Baitu hobeki aurkitzen Erregina bat nola merezi.
 Manatzen duen et' erretodoletik den Erromatarrak
 (Dutzat adina bazterrera) haren hautua ditzaroke,
 Gehienik amoreak mendekatu duenean laidoaz
 Eta haren besoak hautu zital batetik liberatu.

ARIZTIA

Etxean heure jenerala hihauri (**) sakrifikaturik,
 Etsai horlako baten itzalak ikharatzen hinduena,
 Beldurtia, emazte batzuen desafiatzera hator,
 Heure gar hastiagarrietz espantu egitera ozarki,
 Erregina batez jabetzera beraren palazioan,
 Hunen eskuaren galdatzera heure gaizkien sariko!
 Beldur hadi Jainkoez, gaiztagina, edo Pompeiuz, beldur
 Haien herraz; hunen besoak, ezpatak izi hezatela,
 Eta zein urgulu ilunek ere bahau itsutzen ahal
 Ikasak orano maite nauela 'ta daldaran has hadi.
 Uste dukan bano lehenago, gaiztoa, ikusiko duk,
 Haren ganik ordaintze zuzen batzuen igurikan ago.

PERPENA

Zinesten badu zure suhartasuna hiltzeaz segur niz
 Bana behar bada, Anderea, eztu hori zinetsiko,
 Eta nuenean ikusiko armada bati manatzen,
 Hainbat aldiez haren kontra garhaitzen ohitu denari,

Errex bilakatuko da haren agiantza bizienak
 Arestian berean egin dezan bake baten egile.
 Bahitu bat aski ona dadukat ere neur' eskuetan
 Abantail zenbaitekin neur' antolamenduen egiteko.
 Anartean neure 'ta zeure zorionarentzat mintzatzen
 Ahal zindake gutixago gora deus ezterrazunari.
 Neke sobera dematzute aireko mehatxu horiek.
 Egin dutanetik landa dutzagun egiten Erregina
 Eta gaitzerran gabe zuretzat eztiren xede batzuez
 Senarraren bihotzaren berrukaitez goga zaitela.

BIRIATE

Alabana, Anderea, nik derautzut ihardetsi behar
 Eta neur' ixil eskergabeak ahalgetzekoa badu.
 Goi-egintza bihoztun horrek, sendimendu noble horiek
 Neure ganik eskerron gorenak merezituak dituzte:
 Zuzengaitz egiten zako horiek orano gibelatuz.
 Zerbitzu seinalatu bat egin ukan daut dudarik gabe
 Ez jakinez orano handitasun horren erdia baizik.
 Zertoriu handia izan zen haren adixkide oso.
 Ikasazu hori, Jauna, nihaurek zinesten dutalakotz
 Zure lerro berriari zor daukogula deitaldi hori
 Et' iraun ahal ukanen zaizun dembora gutikotzat
 Guti gusta behar zaitalakotz zuri horren emaita,
 Ikasazu beraz ez nihaurek laketzera zure gatik
 Ausartuz, gizandi horrek neure haserrea merezitu
 Zuela, 'ta neur' amorea 'ta haserreak izan arren
 Zuretzat izan nadin indar guziak egin dituela;
 Eta hari hitzaren itzultzea ezpalizaizu laket,
 Igurikapen arin bat baizik etzen ene xede guzia
 Neur' eskuaren ez onhartzen hisitzen zelarik zuretzat.

ARIZTIA (*Perpenari ?*) (**)

Eta murgiltzen ahal daukok (**) hari bihotzean nabala!
 Hire besoak...

BIRIATE

Onhar ezazula, Anderea, dezatan
 Gaiztagintzaren handitik estima maitasunak duena.
 Haren etxean berean, mahian, aphairuko erdian
 Adixkide hoin beteginaren erhaintzale bilakatze
 Et' egite berari sakrifizio bere jeneralaz
 Haren adixkidanzak bademalarik hainbertze zerbitzu,
 Loriaren baztertzea, onharturik behin betikotzat
 Gaizkintza handier darraieten desohorea 'ta lazta,
 Bortizkeria neure bizitegi huntarano ekharriz,
 Neur' eskuaren ukaiteko atxikitzea zaintze gabe:
 Are gehiago du horrek guziak erakusten zer zor
 Dutan neuretzat ukan nahi duken amore soberako.
 Arima osoki xoratu bat derakusa horrek orok.
 Ni gutiago maitatuaz ogena gutiago luke
 Eta sendimenduak eztitutanaz geroz eskergaitzak,
 Enekin ez ezkontzeaz eman nahi daukot aholkua.
 Hori lizateke ber' etsaiaren ezartzea ohean,
 Ordu guziez haren biziaren jabe lizatekena,
 Et' ohore sobera hortara deliberatuko nintzan
 Hari bihotza nun zila hautatzekotan ezin hobeki.
 Horra, Jauna, neur' eskerronaren ondorioa nola den.
 Bertzela ere neure persona zure boterean dago,
 Nagusia zitut hemen, manazazula, delibero har,
 Ukan ezazu azkenik neur' eskua, ausartzen bazira.

PERPENA

Ni! Ausartuko nizanez? Zure aholku gogoz handiek
 Neure gaizkien zabaltzen antze gutiagooa lukete:
 Hauen hedamen guzia zuk bano hobeki badazagut
 Eta ontsa horren ezagutzeko aski zait gostatua.
 Etzaie urrikalmendu bat ontsa gogorra gabe lotzen
 Hainbateko fedegaizto 'ta hainbateko eskergaitzari.
 Zure gatik dut zebatura, zure gatik suntsitua dut:
 Desohorea hortik dut, hortik ukanen dut ekoizpena.
 Mehatxazkizu neure gaizkiak neure burua bahituz:

Gaizki horien beren irabazia zu izanen zira
 Eta neure zorion orok ezpalirau bi egun baizik
 Bihar beretik izaitea hortarako prest aski zaizu.
 Zure herra onhartzen dut eta ontsa merezitua dut,
 Geroa ikusi dut aitzinetik, badakit hedamena.
 Neure triunfak...

*Agerraldi V: Perpena, Ariztia, Biriarte,
 Aufide, Arkaz, Thamira.*

AUFIDE

Jauna, Pompeiu ethorria da hunara,
 Gure soldadoak jazarturik, jendaldea khexaturik.
 Haren izenean, itzalean, atheak dira ideki,
 Adixkiderik eztugu ainitzari eztemonik amor:
 Antoniuk eta Manliuk, urraturik ere puskaka,
 Oro hilak, odoletan, orano babiduzte burreuak.
 Gartsuki bilatzen ari du gaizkiden gaineratekoa
 Gaztigatze berdinetara duena berak eremanen.
 Neure lekuaren zaintzen nindagon: bapatez bortxatu du
 Eta zauritua ikusten nauzu haren eskuaz beraz:
 Hemen guziaz osoki nagusi aldatzen du guardia.
 Goga zaitela zutaz, hiltzera noa, jarraipena zure gain. (***)

ARIZTIA (****)

Zein orenetako, Jauna, behar dugu segurtatzera
 Jiten zaikun zorion bekan hortako prestatuak izan?
 Eskuetan atxikia duzua bahitu bat aski ona
 Zure hitzarmenen egiteko abantail handi batekin?

PERPENA

Neure fagoretan axola soberaxko hartzea da hori,
 Anderea, eta horren satifatzekoa badut hemen.

*Agerraldi VI: Pompeiu, Perpena, Biriarte, Ariztia,
Kelzu, Arkaç, Thalmira.*

PERPENA

Jauna, berriki zer egin dutan ikasia dukezu.
Bakearen kontrakoa zena sakrifikatua dautzut,
Zur' ezkontidearen maitalea, burkide omenduna,
Zure xeden ongi heltzearen etsaia zena orotan.
Ariztia itzultzen dautzut et' arestian zur' arima
Hartaz sobera hartua ikusten zen beldurra gelditzen,
Eta hura bertze besoetan etzakusken behargabe
Bekaizkorra zen hartarik liberatua ezartzen zitut.
Gehiago dagit: eskuratzen dautzut etsai bat burgoia,
Duen urgulu guziarekin eta Luzitaniarekin:
Egin zitut horien nagusi 'ta ja zoriak eskuratu
Dauzkitzun Erromatar horien guzien. Lehia behar
Duen xede handi bateko jende ainitzekin ezpaita
Mintzatzen, eztut uste ukana, Jauna, nauela guzier
Jakin-arazi behar joanen nintzala bihar zur' ondora.
Bana lekukotasun segurrak ekhartzen ditut nihaurekin:
Neure fidanzaz eskuthitz hauk berme on batzu zaizkikezu,
Et' ezagunen duzu horien erranara gaitzetarik
Erromak zeinbat baduen zuretzat etsai segetuzko,
Guziak, Ariztiarentzat mendekatzeaz suhartuak,
Zertoriurekin gaizkide baitziren. Irakur ezazu...

*Emaiten dauzko Zertoriurentzat Arizitak Erromatik ekbarriak
zituen eskuthitzak.*

ARIZTIA

Zer? gaixtagina! Zer? bihozkabea! ausartuko ote hiz...

PERPENA

Anaderea, zure nagusia da hemen eta neurea,
Behar da hunen aitzinean apur bateko lañotasun
Eta bortxatzen baldin bazitut ihardespen zenbaitera,
Egin behar da mingarrik gabe, laidorik ez nahasiz,

Eta noren aitzinean ziren ahatzia ukan gabe.
 Ikusten dituzu hemen Jauna, bi burkide omendunak,
 Heriotze horrek herra berdin batzuez phiztuak ditu.
 Azken hein batetarano eginak dauzkitate laidoak,
 Bana ikusten zitutanaz geroz badut aski mendeku.
 Jainko begirale bat bezala ikusten zitut hortakotz.
 Eztezaket ere... Bana, Jainkoak! Zer egitera zoaz?

POMPEIU

eskuthitzak erre ondoan irakurri gabe,
 Erakustera segetetu hortaz zer dutan jakin nahi.
 Ezagutu baninduzu, bazinakike aitzinetik.,
 Erroma bi alderdietan sobera luzaz zatitua
 Ezta neure gatik berriz hetara murgildua izanen
 Eta Zilak dauzkonean itzultzen loria 'ta ohore
 Eztitut sarraskia 'ta lazta nik han ezarriko berriz.
 Entzun, Kelzu.

Beharrira mintzatzen zako.

Oroz gainetik utz etzazu dezan izanda
 Ariztiak Erroman egin dauztan etsaietarik ehor.

Perpeanari.

Zu tribun huni zarraikola, baditut egiteko batzu
 Solasaldi segretuzkoak galdatzen dituztenak hemen.

PERPENA

Jauna, horlako zerbitzu baten ondotik balizateke...

POMPEIU

Badakit zer balio duen, zuzen dena emanen daukot.
 Zoaz.

PERPENA

Bana bizkitartean haien herra...

POMPEIU

Hortan aski da.

Nagusia niz, mintzatua niz, obedi ezazu, zoaz.

Agerraldi VII; Pompeiu, Biriarte, Ariztia, Thamira, Arkaz.

POMPEIU

Nagusitzat mintzatzen entzuteaz ofensa etzaitela
 Erregina handia, ezta traditzale baten gaztiguz
 Baizik, gaiztagin zur' aldera entzun ukanik gehiegi
 Haren aphalkeria beltza ziragan ausartasunetik,
 Uste ukan dut hartu behar zela manatze gora hori
 Niharen zuzentzekotan zuri zerbait erran bano lehen.
 Eniz alta heltze hoin errexaz baliatzen zuzengabe,
 Et' choiz eztut ere jakin neure ongiheltzen gordetzen.
 Zein laguntza haren gaizkiak egun ekhentzen dautzun ere
 Bakea dautzut eskaintzen et' artebakea eztut hausten:
 Gur' Erromatarretan ondoan dituzunak badagozke
 Hor berean beldurtuak izan gabe neure haserreaz.
 Lanjer zenbaitetik baldin bazitut segurerean ezarri
 Sari orotako eztut hartu nahi Ariztia baizik:
 Zure aitzinean baitauzkot, azkenean neure nagusi,
 Neure bozkarioa, eskua 'ta hitza berriz ekhartzen.
 Deusik eztiot bihotzaz, izan baitzen beti hunen alde.

ARIZTIA

Neureak bazakien zuri gar elgartu baten emaiten,
 Eta berriz egin emaitza horren hartzekotan hobeki
 Ahatziko du, Jauna, izana zitzatala ebatsirik.

BIRIATE

Niketetz, onhartzen dut eskainia dautazun bake hori,
 Dagiketan guzia da, Jauna, galdu dutana galdurik:
 Ezin ordaingarria da 't' ezpaitakusat ez buruzagi
 Zutaz gai datekenik ez nitaz gai dateken erregerik,
 Gerlari ukho dagiot hemen eta berdin ezkontzari.
 Bana jaioa nizan tronuaren ohorea maite dut
 Orano. Badakit adixkidanza zuzen baten legea
 Eta gur' erregek egin bezala eztakit erreinatzen.
 Behar badut hek bezala zure manupean gobernatu
 Niharen hondakinaren azpian lurperatu behar nizt.

Aldiz erreina badezaket ahalge 'ta senarrrik gabe,
 Ondokorik eztut nahi, ezpada zur' Erroma, zu baizik.
 Hautatuko duzu, Jauna, edo zur' elgargoak ezpadu
 Estatua neure botere bakarrean ikusten ahal,
 Aski duzu zur' eskuetan plaza hunen atxikitzea
 Et' Erromatarren gatibutzat nago ni jadanik hemen.

POMPEIU

Anderea, gehiegi aberatsa duzu zuk arima
 Haien ganik loriazko bake baten ez ukaitekotzat,
 Eta han ikusiko da neure boterea aurdikia
 Edo bertutea ohorean ezarriko dut. betikotz.

Agerraldi VIII: Pompeiu, Ariztia, Biriarte, Kelzu, Artkaz, Thamira.

POMPEIU

Egina dea, Kelzu?

KELZU

Ba, Jauna: traditzaleak ikusi
 Ditu ehun besoz goiti aitahiltzearen gaztigatzen,
 Eta zure manuz utzirik jende haserretu hari,
 Deus erran gabe...

POMPEIU

Aski da hortan. Erroma da segurrean,
 Eta neure hastiora sobera nituenek hertsatu
 Beldurrik gabe neure ganik, eztemate beldurtzekorik.
 Zuk, Anderea, gure gizandiarentzat onhar ezazu
 Haren arima (***) mendekatuak duen atsedean oso bat.
 Goazen ospezko ehorztez zure manuaren emaitera,
 Haren izena bezala aiphamendun eta omendunez,
 Hihobi bat eraikirik, haren zorigaitzaren lekuko,
 Haren loria 'ta gure bihotzminarena dadin izan.

*

*

*

Notes du traducteur.

(*) Corneille écrit bien "Catalayud" pour le nom de la ville actuelle de "Calatayud" au sud-ouest de Saragosse province d'Aragon (Voir la *Postface*).

(**) Le passage du "vous" au "tu" est un trait bien connu du style de la tragédie classique aux moments d'intensité tragique (exemple célèbre de la *Phèdre* de Racine). A la scène IV de l'acte V le reproche justifié d'Aristie s'adresse encore et sans indication du destinataire comme précédemment à Perpenna, organisateur du meurtre de Sertorius pendant le festin annoncé dès la scène I de l'Acte I. En tutoiement basque au féminin (voir Acte II scène I le dialogue de Viriate avec sa suivante tutoyée etc.) ce serait ainsi "Eta murgiltzen ahal daukon...". A la scène VI le même tutoiement d'Aristie s'adresse d'abord à Pompée, le mari qui l'a répudiée au profit d'Emilie. A Rome en latin, comme dans le basque pré-médiéval, le vousoiement au singulier était inconnu et tout le monde se tutoyait en toutes circonstances du haut en bas de la société, mais sans la distinction de sexe essentielle en basque: *duk* "tu (l')as" masculin, *dun* "tu (l')as" féminin.

(***) La mort d'Aufide (*Aufidius*) blessé mourant sur scène est une invention de Corneille. Selon Plutarque le tribun Aufidius fut le seul des compagnons de Sertorius à échapper à l'attentat.

(****) Le passage sans transition que fait Aristie du tutoiement rageur après le meurtre de Sertorius à l'égard de Perpenna à un vousoiement déférent après les explications de ce dernier et l'attitude de la reine Viriate, avec l'annonce de l'arrivée de Pompée pour revenir ensuite au tutoiement (scène VI), peut être compris comme une des faiblesses de conception au moins stylistique de cette tragédie.

(*****) Dans la religion romaine les "mânes" désignaient selon la définition commune "l'esprit divinisé" des défunts, supposé exister après la mort et objet du culte généralement nommé "le culte des morts ou des ancêtres" rendu par les vivants. Le mot basque *arima* étant "âme" pris au latin *anima*,

tenue pour immortelle en croyance religieuse, ne peut être qu'une traduction très approximative mais obligée du pluriel "mânes", même si chez les Latins *anima* désignait "la force de vie" avec toutes ses manifestations, propre aux seuls "êtres animés" ou "vivants", et qu'on distinguait de *animus* représentant "l'esprit, la pensée, la raison" (en basque *gogo*), comme l'explique clairement Lucrèce dans son *De rerum natura*.

*

POSTFACE

1. Résumé de l'action.

Toute pièce de théâtre, tragédie surtout ou tragi-comédie mais aussi comédie, de l'époque dite "classique" (XVIIe-XVIIIe siècles) est organisée selon la règle dite "des trois unités": unité de lieu, de temps et d'action. Exposée et expliquée d'abondance par les théoriciens de la dramaturgie, elle est résumée dans la célèbre formule de Boileau dans son *Art poétique* (1674):

"Qu'en un lieu, qu'en un jour, un seul fait accompli
Tienne jusqu'à la fin le théâtre rempli."

La tragédie relate le dernier jour de Sertorius (*Sertorius Quintus* -121 -72): nommé tribun militaire (-97) en Ibérie (*Hispania* en latin) conquise par la République romaine à partir de -218 (prise de Sagonte -212, chute de Numance en -133), partisan de Marius contre la "dictature" de Sylla à Rome, gouverneur des Espagnes en -81 et ayant fait sécession en -83, il est assassiné en -72 par ses officiers passés au parti romain au cours d'un "festin" organisé par eux. Pompée (*Cneius Pompeius Magnus*) partisan du dictateur Sylla et commandant en chef (*imperator*) de l'armée romaine, consul en -70, est chargé de soumettre la rébellion de Sertorius dans le nord de l'Espagne: le dialogue entre les deux personnages à la scène I de l'Acte III où apparaît Pompée sur la scène constitue le point culminant du drame. Les deux personnages y font longuement concours de "romanité républicaine". Pompée qui a le dernier mot de la tragédie annonce l'érection d'un "tombeau" en l'honneur de Sertorius assassiné. L'armée de Pompée avait liquidé la révolte sertorienne par le siège terrible (-72) de *Calagurris Vasconum* (actuellement Loarre près d'Ayerbe en Haut Aragon) que Corneille n'évoque pas dans sa tragédie. (*)

(*) Cf. A. d'Oyhénart, *Notitia...* Liv. I chap. III, traduction de J.-B. Orpustan, Izpegi 2014.

2. Politique et amour.

Sertorius est une tragédie éminemment politique: politique par son sujet même de la rébellion contre le pouvoir de Rome et la

dictature de Sylla (*Lucius Cornelius Sylla*), politique par l'éloge constant de la "République" garante de la "liberté" et opposée de fait et de principe à toute monarchie depuis la chute du dernier roi étrusque de Rome Tarquin le Superbe (-509). En république romaine on n'est "roi" que durant une année (acte IV scène 2), c'est-à-dire "consul" ou chef de la République et des armées. Le projet de mariage entre Sertorius ou son "lieutenant" Perpenna et Viriate reine de Lusitanie imaginée par Corneille est une question difficile que l'histoire romaine posera plus tard entre Cléopâtre reine d'Egypte et Jules César, avant l'assassinat de ce dernier au Sénat (ides de mars -44).

Ce "républicanisme" romain n'est pas sans écho dans la France monarchique qui vient de sortir de la Fronde des parlements et des princes (1648-1651): 1648 barricades à Paris, 1649 Mazarin 1er ministre banni, exécution de Charles Ier en Angleterre et régime de Cromwell., retour et triomphe de Mazarin en 1653. Après *Don Sanche d'Aragon* (1649), *Andromède* (1650), *Pertbarite* (1651) Corneille s'est éloigné du théâtre. Il y revient avec *Héraclius* (1658), *Œdipe* (1659), puis *Sertorius* joué en juin 1662 au théâtre du Marais par la troupe de Molière etc.

Les relations amoureuses et matrimoniales étroitement mêlées aux ambitions et raisonnements politiques font un curieux contraste qui peut surprendre l'auditeur ou le lecteur, bien que Corneille ait prévenu qu'on ne trouverait dans sa tragédie "ni tendresses d'amour ni emportements des passions" (*Au lecteur*). Mais pour les contemporains de la Fronde puis des amours du jeune Louis XIV et de Marie Mancini nièce de Mazarin nécessairement rompues pour le mariage tout politique entre cousins germains avec l'infante d'Espagne Marie-Thérèse, mettant fin à des décennies de guerre entre les deux Etats, "politique et amour" et "politique et mariage" étaient des réalités bien perceptibles.

Corneille a introduit dans sa tragédie deux personnages féminins que l'épisode espagnol de Sertorius ne lui offrait guère:

l'une est "Aristie" qui apparaît à l'acte I scène 3, nom qu'il dit avoir préféré à l'historique *Antistia* (*) comme "plus doux à l'oreille", femme répudiée de Pompée pour épouser Emilie fille de la femme de Sylla. Aristie épouserait bien le brillant Sertorius. Le meurtre de ce dernier et le hasard de la mort en couches de la "triste Emilie" (Acte V scène 2) enceinte non de Pompée mais de son premier mari, avec la retraite de Sylla à Cumès, font que Pompée et Aristie, à la dernière scène de l'acte V, se raccommodent, ce qui est aussi une invention de Corneille. Après Emilie Pompée a épousé Mucia Tertia, puis Julia fille de Jules César (son compère dans le premier "triumvirat" avec Crassus) et enfin Cornelia.

(*) La famille ou "*gens des Anthestii*" d'origine plébéienne s'était élevée jusqu'aux plus hauts rangs de l'administration romaine dès le Vème siècle avant l'ère commune. Antistia, la fille d'Antistius tribun de la plèbe en -88 et assassiné sur l'ordre de Marius en -82, avait épousé Pompée en -86, jusqu'au divorce en -82 où Pompée doit épouser Emilie (*Æmilia*) belle-fille du dictateur Sylla dont il est partisan.

L'autre "héroïne" est "Viriate" reine de Lusitanie qui était le nom de la plus grande partie du Portugal, invention monarchique plus que discutable comme on verra, parce que Corneille en fait une descendante y compris onomastique de *Viriatus* (-180 -139) berger lusitanien qui organisa une armée contre les légions romaines colonisatrices et les vainquit plusieurs fois avant d'être assassiné durant son sommeil en -139. Viriate avec sa "dame d'honneur" Thamire apparaît à l'acte II scène 1. On la suppose célibataire et épouserait bien aussi "le grand Sertorius" qui tâche de lui faire accepter à sa place son "lieutenant" et futur meurtrier Perpenna en vantant sa filiation royale. Le dénouement à la fois malheureux et heureux, assassinat de Sertorius et punition de Perpenna par les soins de Pompée, mais reconstitution du couple Aristie-Pompée, laisse le sort de la reine Viriate dans la parfaite incertitude. Quant à Pompée assassiné en -48 sur l'ordre de Ptolémée XII roi d'Égypte frère de Cléopâtre, Corneille en avait fait sa tragédie *La mort de Pompée* (1643).

Tous les personnages de *Sertorius* sont réunis pour cette action tragique au château fort ou palais de Calatayud "au pied des Pyrénées" (acte V scène 1) en Aragon, au sud-ouest de Saragosse, sur le "Río Jalón" affluent de l'Ebre.

3. Histoire et vraisemblance.

Calatayud dont Corneille a copié le nom "Catalayud" porte un nom arabe importé par les Maures après leur conquête de l'Espagne wisigothique en 711. La ville prend le nom du château fort qu'ils y ont créé en 716: *qala(t)* "château fort" et *Ayub* forme arabe pour le "Job" biblique, soit "château de Job". Corneille précise que c'était, au 1er siècle avant l'ère commune où se déroule la tragédie, l'emplacement de la ville de "Nertobrige" ou Nertobriga, sans préciser que dans l'Espagne celtibère il y avait eu au moins deux villes de ce nom: l'une la plus célèbre en "Béturie" proche de la Lusitanie (Portugal) dans l'actuelle Andalousie, l'autre dans l'Espagne proche de la Méditerranée, qui est la ville aragonaise ou "tarragonaise": on la situe sur le même cours d'eau Jalón mais bien plus au nord-est dans la région délimitée par les communes de Ricla, La Almuña de Doña Godina, et Calatarao, ce dernier nom rappelant précisément celui de Calatayud. On peut se demander si Corneille ne fait pas une double confusion: 1° en prenant Calatayud pour Calatarao, 2° avec Nertobriga de la Bétique où précisément Viriatus le défenseur de la Lusitanie contre les Romains avait combattu.

En réunissant tous les personnages de la tragédie dans ce château du Calatayud aragonais où l'on ne voit pas ce que vient faire une reine de la lointaine Lusitanie pour y parler de ses "Etats" Corneille a certainement outrepassé la vraisemblance historique. Il l'a fait aussi en imaginant une continuité dynastique et onomastique royale du défenseur de la Lusitanie contre les Romains Viriatus jusqu'à la reine Viriate. L'histoire ne dit pas si l'*Hispania* préromaine était répartie, comme l'Europe médiévale et la moderne du XVIIe siècle, en Etats constitués monarchiques et républicains.

Le "berger Viriathé" en latin "Viriatius" né vers -180 assassiné pendant son sommeil par des Lusitaniens soudoyés par Rome en -139, avait organisé autour de lui une troupe de rebelles à la colonisation romaine et remporté contre les légions romaines une série de victoires. Peu après son assassinat en -139 la dernière révolte des Celtibères contre Rome prend fin à la destruction de Numance (-133) et l'action de Viriatius n'a plus de suite, ni sa lignée s'il en a créé une par ailleurs inconnue. Il est un héros du poème portugais de Camoens écrit au XVIe siècle *Os lusiadas* ou "Les Lusiades". Étrangement le nom se retrouve dans la section de la ville de Hendaye dite "Biriathou" (*Biriathu* en basque) dans les Pyrénées-Atlantiques en frontière d'Espagne, pas loin des inscriptions d'époque latine de la région (Guétary, Hasparren), d'Irun et Oiasso (Oyharzun).

4. Style et traduction.

Avec *Sertorius* Corneille retrouve à la fois la "matière d'Espagne", qui après *L'Illusion Comique* (1635) et le personnage de *Matamore* le "tueur de Maures" avait culminé avec *Le Cid* (1637), puis *Don Sanche d'Aragon* (1649), Espagne du nord d'Aragon en Navarre, et celle de "Rome" après *Horace* et *Cinna* (1640), *Polyeucte*, *La Mort de Pompée* (1643) etc. Les noms de lieux, peuples et personnages offrent un premier obstacle au traducteur s'il estime utile ou nécessaire de les adapter tant soit peu à la langue de traduction, ici le basque. Ces noms de lieux et de peuples anciens cités par Corneille, quoique tous "francisés" selon la mode du temps, donnent au texte une discrète "couleur locale": pour Rome et l'Italie on a l'Aventin, le Pô, le Tibre et l'Etrurie pays des anciens Etrusques; pour l'Ibérie c'est les Espagnes ou l'Espagne, la Lusitanie, le Tage et les peuples dits Ilergètes qui auraient occupé le centre de l'actuelle Catalogne, et Turdétans situés dans le val du Guadalquivir au sud de l'Espagne (Acte IV scène 3).

Le nom de la reine de Lusitanie "Viriate" a été laissé *Biriate* avec une finale *-te* qui peut sembler archaïque pour le féminin,

alors que le féminin latin est *-a* (cas nominatif de 1ère déclinaison) comme dans "Ariztia, Thamira". Dans les noms masculins latins marqués *-us* au nominatif (cas sujet en 2ème déclinaison) la traduction supprime le *-s* final pour faire, comme "Biriatu" (Biriadou) déjà cité, "Sertoriu", "Pompeiu" etc. (*), et de même "Mariu" bien que le nom "Marius" soit très connu ailleurs en littérature française et pas seulement latine. Dans "Pompeiu" pour Pompée on a conservé la suite *-mp-* devenue inhabituelle dans l'écrit basque qui est phonétique (tous les signes écrits se prononcent) comme la latine, parce que la prononciation *-NP-* serait contraire à la phonétique du nom d'origine, là comme dans d'autres noms (exemple de "Cambo" etc.). C'est sur cette finale *-u* que s'ajoutent les suffixes de la "déclinaison" basque pour exprimer toutes les fonctions grammaticales autres que l'absolutif ou nominatif singulier (suffixe *-a* pour les noms communs), qui est le cas sujet d'intransitif et aussi objet direct de transitif. Dans les noms propres de lieux et personnes le nom sans suffixe *-a* vaut absolutif.

(*) On attribue au séjour de Pompée dans le nord de l'Espagne pour réduire la révolte de Sertorius le nom de la ville de "Pampelune", où se crée au IXe siècle après les Asturies un des tous premiers Etats monarchiques post-carolingiens contre l'occupation des Maures, qui deviendra la Navarre: avec le nom *Pompeius* au génitif *Pompeii* "de Pompée" et l'accusatif grec *polin* familier aux Latins ce serait *Pompeii-poliin* "la cité de Pompée" (de même origine gréco-latine "Sébastopol" sur la Mer Noire etc.), "Pampelune/Pamplona" nom officiel depuis lors, mais inutilisé en basque où c'est *Iruña/Iruñe* sur l'ibéro-basque *ili/iri* "ville".

Le vocabulaire figuré de l'époque classique pour exprimer en particulier les notions matrimoniales et amoureuses, comme "objet" rarement traduisible par *gauza* "chose" (c'est le latin *causa*), ou "hymen" qui n'est jamais au sens propre mais pour "amour, projet amoureux et matrimonial", forme un obstacle incommode à la traduction, basque en particulier où, même si les sens figurés abondent comme partout, les mots désignent d'abord et généralement des réalités concrètes. On ne sera donc

pas étonné que l'équivalent trop banal utilisé le plus souvent pour "hymen" soit *ezkontza* "mariage" ou le nom verbal correspondant *ezkontze* "marier".

5. Versification et prosodie.

Le "mètre" habituel du théâtre classique versifié est l'alexandrin de 12 syllabes et de 13 si la dernière syllabe est "muette" (avec "e muet") pour la rime dite "féminine", alternant obligatoirement avec la rime sans "e muet" dite "masculine", deux par deux en rime "suivie". Ce vers n'a aucun correspondant possible en basque où aucune syllabe ou voyelle n'est "muette". D'autre part la déclinaison basque qui peut allonger considérablement le nom de base par suffixation, et la conjugaison verbale dont la plus grande partie est faite de verbes auxiliés ou "composés", et obligatoirement pour tous les verbes basques conjugués à initiale consonantique (sauf "yod" écrit *j*), augmentent nécessairement et le plus souvent la teneur syllabique du texte. Avec ces contraintes, la versification utilisée en traduction passe ici à 18 syllabes régulières. Encore arrive-t-il assez souvent que la traduction littérale d'un vers peut être ou trop courte ou trop longue pour être complète et exacte en 18 syllabes. Il revient alors au traducteur d'omettre ou d'ajouter des mots sans modifier la signification générale. Dans ce cadre on ne s'est pas privé parfois de faire ou des rejets ou des enjambements d'un vers à l'autre, chose particulièrement rare dans le texte d'origine et le style versifié cornélien.

Pour la rime il n'aurait pas été absolument impossible mais néanmoins risqué pour la fidélité au sens textuel de faire des rimes suivies deux à deux, alternant par exemple les rimes basques dites "féminines" ou "masculines" ou "neutres" selon la définition et la pratique d'Oyhénart au XVIIe siècle, contemporain de Corneille. Ce système complexe et peu pratique surtout pour le domaine dialectal navarro-labourdin peu ou très peu accentué a été écarté. Pour donner néanmoins à la suite de vers de 18 syllabes une certaine régularité formelle et ne pas les laisser en simples vers "blancs" il a été choisi, comme dans la traduction

basque du *De rerum...* de Lucrèce (J.-B. Orpustan, *Naturaz*, Haritzeta 2021, version corrigée en ligne www.tipirena.net III Traductions littéraires), de faire alterner régulièrement des finales vocaliques et consonantiques. Ce ne sont des "rimes" à aucun titre, d'autant plus que par suite en particulier des formes suffixées nécessairement répétitives de la déclinaison et de la conjugaison basques, le degré de variabilité phonétique de ces finales alternées est peu considérable.

J.-B. Orpustan

AZKEN-SOLAS

1. Egintzako laburpena.

Aro "klasika" (XVII-XVIII-garren mendeak) dioteneko antzerti oro bereziki tragedia edo tragi-komedia bana komedia ere "hirur batasunetako" erregelaren araura moldatua da: lekuko, aroko 'ta egintzako batasun. Antzertigintzako theorialariez nasai-ki zabaldua 'ta aztertua izanik, Boileau-ren *Art Poetique*-ko (1674) erranbide ezagunean emaiten da laburpenez:

"Leku batean, egun batez, egintza betegin bakar batek datxikala antzokia beterik".

Tragediak erakusten du Zertoriuren (*Sertorius Quintus* -121 -72) azken eguna: armadako tribun izendaturik (-97) Errepublikar erromatarrek -218-etik (-212 Sagunto-ren hartzea, -133 Numanziaren erortea) hartua zuen Iberian (latinez *Hispania*), Mariuren alderdikoa Zilaren "diktatura"-ren kontra, Espainietako gobernari -81-ean eta Erromatik berezirik -83-an, bere armadako buruzagi alderdi erromatarra itzuliez erhaina da -72-an hauek antolatua zuten "aphairu" batean. Pompeiu (*Cneius Pompeius Magnus*) Zila "diktatorearen" alderdikoa 'ta Erromako armadaren buruzagi (*imperator*), -70-ean konsul, Espainia ipharraldean Zertoriu-ren jazartzearen menperatzeaz kargatua da: bi buruzagien arteko elgarrizketa III-garren egintzako lehen agerraldian antzertiko gune goren-gorena da. Hor egiten dute Erromako errepublikartasunaz zeingehiagoka luze bat. Pompeiuk baitu tragediako azken hitza Zertoriu erhainaren ohorezko hilhobi baten eraikitzea iragartzen du. Pompeiuren armadak garbitua zuen Zertoriuren jazarraldia *Calagurris Vasconum*-go (orai Loarre Goi-Aragoneko Aierbe ondoan) setio izigarrian (-72), Corneille-ek tragedian aiphatzen eztena. (*)

(*) Ikus A. Oyhenart, *Notitia...* Lib. I kap. III, J.-B. Orpuztanen itzulpena frantzesez, Izpegi 2014.

2. Politika 'ta maitasuna.

Zertoriu goretetik politikako tragedia da: politikakoa Erromako boterearen eta Zilaren (*Lucius Cornelius Sylla*) diktaturaren

kontrako jazartzeaz, politikakoa "Errepublikaren" laudorio jarraikiaz, "libertatearen" bermagailu 'ta monarkia guzien egiazko 'ta ideiazko etsai Erromako azken errege etruzkoa edo "etruriarra" Tarkin Burgoia aurdiki zenetik -509-an. Erromako errepublikan ehor ezta "errege" urte batez baizik, erran nahi da "konsul" edo Errepublikaren eta armadaren buruzagi. Corneille-rek asmatua duen Zertoriuren edo haren ordari Perpenaren ezkontzak Biriarte Luzitaniako erreginarekin ixtorioko neke zail bat jarriko du berantago Kleopatra Egiptoko erregina 'ta Juliu Kaezarren artean, hau erhain bano lehen Zenatuan (ephaileko idetan -44).

Erromako "errepublikartasun" hori ezta oiharzunik gabe parlamentuen eta prinzen "Abaila" dioten nahasmendutik (1648-1651) jalgi berria den Franzia monarkiakoan: 1648 barrikadak Parisen, 1649 Mazarin lehen minixtroa bahitua, Xarles lehenaren hiltzera kondenatzea 'ta Cromwell-en gobernuua Angeleterran, 1653-an Mazarinen itzultzea 'ta triunfa... *Don Sanche d'Aragon* (1649), *Andromède* (1650), *Pertharite* (1651) tragedien ondotik Corneille antzokitik urrundu da. Berritzultzen da *Héraclius* (1658), *Ædipe* (1659) eta gero *Zertoriu*-rekin, 1662-ko ekhainean Moliere-ren jokariez emana "Marais"-ko antzokian etab.

Maitasuneko 'ta ezkontzako gai politikako xede goren eta arrazoinamenduekin hertsiki josiek egiten dute entzulea edo irakurlea ustegabetzen ahal duen kontramolde bitxi bat, Corneille-rek aitzinetik jakin-arazia duen arren ezteela "ez amodioko xamurtasunik, ez pasionetako haserretzerik, ez erakustaldi ospatsurik, ez ixtorio hunkigarririk aurkituko" (*Irakurtzaleari*). Bana "Abailako" arokidentzat eta gero Luis XIV-garren gaztearen eta Marie Mancini Mazarinen ilobaren arteko sendimenduen arokidentzat, bortxaz hautsiak izan behar baitziren Maria-Thereza Espainiako infantarekin lehen gusien arteko ezkontza osoki politikakoaren egiteko, urteak hamarka iraunak zituzten gerlen bururatzeko bi Estatuaren artean, politika 'ta maitasuna" bai eta "politika 'ta ezkontza egiazko gauza ontsa ohargarriak ziren.

Corneille-rek ezarri ditu bere tragedian Zertoriu-ren ixtorio espainiarrak guti eskaintzen zauzkon bi emazte: bat Egitaldi I Agerraldi 3-an agertzen den "Ariztia", "beharrira eztiago bezala" *Antiztia* (*) ixtoriokoari hautatu daukola dion izena, Pompeiuren ezkontidea, "Emilia" Zilaren errenarekin ezkontzeko utzi zuena. Ariztiak ezkon lezake gogotik Zertoriu distiratu. Hunen erhaintzeak eta "Emilia trixtearen" (Egitaldi V erakustaldi II) hiltzeak haur ukaitetik ez Pompeiutren bana aitzineko senarraren ganik, Zilaren erretirarekin Cumes-era, dagite Pompeiu ta Ariztia V-karren egitaldiko azken agerraldian berrakomeatzen direla, Corneille-rek asmatua duen gertaldia. Emiliaren ondotik Pompeiuk ezkondu zituen Mucia Tertia, gero Julia, Juliu Kaezar lehen "triumvirat" ("Crassus"-ekin) diotenean bere lagunaren alaba, 'ta azkenik Cornelia.

(*) Familia hori latinez "*gens Anthestii*" jende xehen lerrotik abiatu aro arruntaren aitzineko V-garren mendeko errepublikako kargu gorenetera heldua zen. Antiztiuz "plebako" tribun -88-an eta -82-an Mariuren manuz erhainaren alaba Antiztia Pompeiurekin ezkondua zen -86-an, eta -82-an berezia, orduan Pompeiuk ezkondu behar baitu Emilia haren alderdikoa zen Zilaren errenarekin.

Bigarren "emalehena" da Biriarte, Portugaleko zati handiena hartzen zuen Luzitaniako erregina, monarkiako asmakuntza eztabadagarri bano gehiagokoa ikusiko den bezala, Corneille-rek *Biriatu* (-180 -139) artzain luzitaniarraren ondoko bat egiten baitu izena barne. Biriartuk armada bat moldatua zuen Erromako gerlaritalde kolonizatzaileen kontra 'ta garhaituak zituen aldi bat bano gehiagotan, lo zagolarik erhaina izan bano lehen -139-an. Biriarte bere "ohorezko andere" Thamira "nokutzen" duenarekin egitaldi II-ko agerraldi lehenean agertzen da. Ezta iduriz ezkondua eta "Zertoriu handia"-rekin ezkondu nahi luke, nahiz hunek bere lekuan onharrarazi nahi daukon bere ordari ta geroko erhaile Perpena (Biriarte maite duena ere), hunen ethorki erregetarra goraihatuz.

Bururapena zorgaitzekoa ta zorionekoa da aldi berean; Zertoriuren erhaintzea 'ta Perpenaren zigortzea Pompeiuren

manuz, bana Ariztia-Pompeiu senar-emazteak berbateratzen dira, Biriarte erreginaren geroa segurtamen gabea utzirik osoki. Pompeiuri doakonaz, -48-an erhaina da Proleme XII Egiptoko errege Kleopatraren anaiaren manuz: Corneille-rek egina zuen hortaz *Pompeiuren heriotzea* (1643) tragedia.

Egintza hortako *Zertoriu*-ko jokari guziak Kalataiud-eko gaztelu edo palazioan "Pirinetako oinetan" (egitaldi V agerraldi 1) bilduak dira, Aragonan, Zaragozako hego-sartaldean, Iberuaren ethorgailu "Río Jalón" diotenaren bazterrean.

3. Ixtorioa 'ta egia-itxura.

Corneille-rek "Catalayud" idatzia duen "Kalatayud" hiriak izen araba bat du Mairuek ekharria 711-an Espainia bizigota beretu zuten ondotik. Hiriak hartua du 716-an eraiki zuten gazteluaren izena: *qala(t)* "gaztelu" ta *Ayub* Bibliako "Job" haren molde araba. Corneille-rek dio tragedia gertatzen den aro arrunteko mende lehenaren aitzinean "Nertobriga" hiriaren lekua zela, erran gabe Espainia zeltiberiarrean izen hortako bi hiri bederen bazirela: bata ezagunena Beturian Luzitaniatik hurbil oraiko Andaluzian, bertzea Mediterraneatik hurbil den Espainian, Aragonako (edo Tarragonako) hiria: Jalón ibai bereko hegietan lekurtzen da bana ontsa gehiago iphar-sortaldera, "Riela", "La Almuña de Doña Godina" ta "Caltarao" (izen hunek bereziki orhoit-arazten du "Kalataiud") herriek mugatzen duten herrialdean. Galda daiteke ez ote duenez Corneille-rek nahasmendu bikun bat egiten: 1º Kalatayud hartuz "Calatarao"-ren orde, 2º Betikako Nertobriga-rekin, hain zuzen Biriatu Luzitaniaren zaintzaleak Erromatarren kontra hor baitzuen gudukatu.

Tragediako jokari guziak eta urrundik Luzitaniako erregina bere "Estatuez" mintzatzeko zertara dathorren ikusten ezten Aragonako Kalataiud gazteluan bilduz, Corneille-rek gaintitzen du segurki ixtorioko egia-itxura. Egina du ere erret-ondoriotasun ethorkizkoa bezala izenekoa asmatuz, Biriatu Erromatarren kontra Luzitaniaren zaintzaletik Biriarte erreginerano. Ixtorioak eztu erraiten aro erromatar aitzineko *Hispania*, Ertaroko ta XVII-

garren mende berriko Europa bezala, monarkiako ala errepublikako Estatu moldatu batzuetan banakatua zenez.

Biriatu (latinez *Viriatus*) "artzain" -180 inguruan jaioak eta -139-an lo zelarik erhainak Erromak bere alderdira itzuliak zituen Luzitaniar batzuez, kolonizatze erromatarren kontra jazarle armada bat moldatua zuen ta gerlaritalde erromatarren kontra garhaipen andana bat irabazia. Haren erhaintzetik -139-an guti berantago Zeltiberiarren jazartzea Erromaren kontra bururatzen da Numanziaren suntsitzearekin (-133) eta Biriaturen egintzak eztu ondoriorik, ez egin baldin badu ezaguna ezten haren leinuak. Biriatu XVI-garren mendean idatzi zen Camoens-en *Os Lusíadas* poema potugeseko gizandi bat da. Aski bitxiki izen hori aurkitzen da "Biriatu" dioten Hendaia herriko auzoalde batean, Espainiako mugan, inguruko idazki latinetarik (Getaria, Hazparne), Irundik eta Oiazotik (Oiharzun) ez urrun.

4. Idatzara 'ta itzulpena.

Corneille-rek *Zertorium*-rekin berraurkitzen ditu aldi berean 'Espainiako gaia', *L'Illusion Comique* (1635) komediaren eta "Matamore" ("Mairu hiltzale") hortako jokariaren ondotik, gorenera heldua *Le Cid* (1637) tragi-komediarekin, gero *Don Sanche d'Aragon* (1649), ipharraldeko Espainia Aragonetik Nabarrara, ta "Erromakoa": *Horace*, *Cinna* (1640), *Polyeucte*, *La Mort de Pompée* (1643) tragedien ondotik eta b. Leku, jendalde 'ta jokarien izenek lehenbiziko traba bat eskaintzen daukote itzultzaleari, den gutienik itzulpeneko hizkuntzari, euskarari, horien egokitzea baliagarri edo baitezpadako dela estimatzen badu. Corneille-rek ezarri lehengo leku 'ta jenden izenek, guziak "franzestuak" aro hartako moldean, bademate "lekumargo" begiratu bat: Erroma ta Italiako aurkitzen dira Abentina, Poa, Tiberua 'ta Etruria edo lehengo Etruzkoen herria; Iberiako Espainiak edo Espainina, Luzitania, Tagoa ta "Ilergetak" zeritzeten jendeak oraiko Kataluniako eridigunea hartzen omen zutenak, eta Turdetarrak Guadalquivirko ibarrean Espainia hegoaldean.

Luzitaniako erreginaren izena utzi da "Biriarte", emean zaharrarako iduritzen ahal duen *-te* azkenarekin, latineko eme marka *-a* delarik (lehen deklinabide latineko nominatibo), hala nola "Ariztia, Thamira". Izen latin arretan *-us* (bigarren deklinabideko egile) nominatiboan itzulpenak *-s* azkena ezabatzen du eginez "Biriatu, Zertoriu, Pompeiu" eta b. (*), ta berdn "Mariu" nahiz "Marius" izena literatura frantzesean ere ez bakarrik latinean azkarki ezaguna den. "Pompeiu" izenean latinekoa bezala osoki ahozkarakoa den euskal-idazkian ohigabekoa bilakatu den *-mp-* jarraipena atxiki da, *-NP-* ahozkatzea hastapeneko ahozka moldearen kontrakoa lizatekelakotz, izen hortan bertze batzuetan bezala ("Cambo" eta b.). Azken *-u* hortan lotzen dira euskal-deklinabideko atzizki atsolutibo edo nominatibo bakunekotik (*v-a* atzizkia izen arruntetan hori baita iragangaitzeko egile 'ta iraganeko jasailearen marka) bertzelakoak. Izen berezietan (leku ta jende izen) izenak *-a* atzizkia gabe atsolutiboa balio du.

(*) Zertoriuren jazartzearen hausteko Espainia ipharraldean Pompeiuren egonaldia emaiten zako "Pamplona" hiriaren erdal-izena, hor egiten baita karolingiarren ondotik IX-garren mendean, Asturiekin, Mairuen kontra lehenbiziko Estatu monarkiako bat Espainian, Nabarra bilakatuko dena: *Pompeii* latineko genitiboarekin eta *polin* grekako akusatibo Erroman ezagunarekin (molde berean Sebastopol eta b.) "Pompeiuren hiri" lizate, erdaraz "Pamplona/Pampelune" izen ofiziala geroztik, bana euskaraz ez erabilia *Iruña/Iruñe* baita, *ili/iri* iberiar-euskaldunarekin.

Aro klasikako hiztegi itxuratuak, bereziki ezkontza 'ta maitasuneko gauzen erraiteko, hala nola "objekt" *gauza* hitzaz bekan itzulgarria edo "hymen" ehoiz eztena erran-nahi zuzenean bana "maitasun, amoreko ta ezkontzeko xede" hitzen orde, itzulpeneko traba erabilgaitza egiten du euskarako bereziki, hor erran-nahi itxuratuak orotan bezala nasai izanik ere, hitzek gehienik eta orotan egiazko gauzak erraiten baitituzte. Ezta beraz ustegabetuko gehienean erabili den hitza "hymen"-en balio bereko *ezkontza* izen edo *ezkontze* aditz-izen ohikoegia baldin bada.

5. Neurthitzkintza.

Neurthitzezko antzerti klasilako neurri ohikoa erdaraz "alexandrin" diotena da, 12 silabakoa edo 13-koa azken silaba "mutu" delarik ("e mutu" diotenarekin egina) errima emean, nahitez aldizkaturik "e mutu" gabeko errima "arrarekin", birazka errima jarraikian. Neurthitz horrek eztu berdinek batere ukaiten ahal euskaran hor silaba edo mitzokin "muturik" ezteletakoz. Bertzalde izen xoilak atzizkiez handizki luzatzen ahal duen euskal-deklinabideak, eta aditz jokabideak zati handiengan aditz lagunduez egina baita 'ta osoki joiletik ("yod" *j* idatzia salbu) hasten diren aditz guzietan, baitezpada 'ta gehienetan handitzen dute idazkiaren silaba izaria. Bortxu horiekin itzulpeneko erabili den euskal-neurthitza 18 silaba zuzenakoa da. Hala ere aski usu gertatzen da neurthitz baten itzulpen zuzena izan daitekeela edo laburregi edo luzegi 18 silabatan osoa ta zuzena izaiteko. Orduan itzultzaleari dago hitz batzuen sartzea edo ekhentzea orotako erran-nahia aldatu gabe. Egitura horren barnean ezta batzuetan egon neurthitz batetik bertzera aitzin eta gibel-jauzi batzu egin gabe, gauza bereziki bekana idazki lehenean eta Corneille-ren neurthitz idatzaran.

Errimako etzen osoki ezina izanen bana hala ere idazkiko erran-nahiaren zuzentasuneko irriskuduna, bi errima jarraikien egitea, aldizkatuz euskal-errima "emeak" edo "arrak" edo "bierartekok" XVII-garreneko Oihenart Corneille-ren arokidearen mugabide 'ta egintzari jarraikiz. Molde batzun eta guti erabilgarri hori, oroz gainera euskaki nabar-lapurtarra bezala guti atzentoduna den batean, baztertu da. Hala ere 18 silabako neurthitz jarraikietan moldeko erregulartasun baten ezartzeko 'ta "neurthitz zuriak" diotenetan ez uzteko, Lukreziuren *De rerum natura*-ko itzulpenean bezala (Ikus J.-B. Orpustan, *Naturaz*, Haritzeta 2021, molde zuzendua liñan www.tipirena.net III traductions littéraires), azken silaba mintzokidun eta joiledunen aldizkatzea hautatu da. Eztira nola nahiz ere "errimak", are gehiago euskal-deklinabideko 'ta aditz jokatuen atziki baitezpada

errepikarien ondorioz azken silaba aldizkatu horien aldakortasuna guti ohargarria delakotz.

J.-B. Orpustan

AURKIBIDEA

Irakurtzaleari -----	orr. 2
Egitaldi lehena -----	orr. 6
Egitaldi bigarrena -----	orr. 18
Egitaldi herena -----	orr. 31
Egitaldi laugarrena -----	orr. 45
Egitaldi borzkarrena -----	orr. 60
Notes du traducteur -----	orr. 75
Postface -----	orr. 77
Azken-solas -----	orr. 85

*

* * *

Traductions diverses de textes cornéliens ...

I. Tragedietan ...

1. "Zidia"-ko bersuak (Corneille 1637). Egintza I, agerraldi VI.

Jaun Roderik

"Bihotza zauriturik ondorano
Ustegabe bezain ukhaldi hilgarriaz,
Aharra zuzen bat mendekatu beharraz,
Zuzengabe latz baten gai zorigaitzeko,
Geldirik nago 'ta gogo aurdikirik
Utzi zait ukhaldiaz hilik.
Neure garra zoan sariztatzera,
Oi Jainkoa, zeinbat bitxi den!
Laido huntako aitak du ofensa,
Ximenaran aitak du ofensatzen!

Zeinbat gogor sendi dutan gudual
Maitasuna ohorearen kontra doat,
Aita mendekatuz galduko dut maite bat:
Hark bihotza suzta, hunek gibel besoa.
Hautu gaizkorra: edo garra saldu behar
Edo ahalez bizia har:
Bietan gaitz hunek mugarik eztu.
Oi Jainkoa, zeinbat bitxi den!
Behar dea laido bat ez zigortu?
Behar dea zigortu aita Ximenaren ?

Aita, maitatu, ohore 't' amore,
 Bortxu noble gorra, maitagarria betan,
 Atseginak oro hilik loria histuan,
 Batek dema zorigaitz, bertzeak ahalge.
 Arima on ta batean maitalearen
     Maite ta bortitz itxaropen,
     Neure zori gorenaren etsaia,
     Burdina, ezartzen nauk penan:
     Eman haita garbi dezatan ohorea?
     Eman haita Ximena gal dezatan?

Hobe heriora laster egite,
 Zor diot hau maiteari aitari bezainbat:
 Mendekatu gabe gaitzespen dakhart orobat,
 Mendekatuz dakhart haren herra ta haserre,
 Dutan itxaropen eztienera traidore nagi batak,
     Ta harentzat ez gai bertzeak.
     Gehitzen da gaitza nahiz sendatu,
     Pena daut guziak bikuntzen.
     Goazen, arima, hil behar badugu,
     Ximena gaitzitu gabe hil gaiten!

Hil hartu gabe arrazoin neurea?
 Herio bila joan loriako hoin hilkor?
 Jasan Espainiak neure gain dezan eror
 Etxean gaizki ohorearen zaintzea?
 Errespetu maitasun bat arimak galdurik
     Galdu dakusana segurrik?
     Eztentzugun gogo biltzale hori,
     Eztaut pena baizik laguntzen!
     Goazen, besoa, ohorea garbi,
     Ximena denaz geroztik galduren.

Baietz, gogoak zautan huts egina:
 Oro zor dut aitari maiteri bano lehen,
 Hil nadila gudukan ala hil trixtatzen,
 Odola huts ixuriko, ukan bezala.
 Ja salatzen niz sobera ez axolatzez,
     Goazen mendekura lasterrez,
 Dudan hoinbat egonik ahalgeti,
     Ezkauden gehiago penan,
 Egun ofensa egin da aitari,
 Eta du Ximenaren aitak eman."

*

2. Herakliu, ekhaldeko emperadore 1647

Egitaldi V, agerraldi I

Herakliu

Bi prinzen artreko zer argigabe
 Bitxiak dagien bi adixkide
 Aharran dematzan nahasmendu bat!
 Aita batek eztaki nun har bera,
 Bi-biak ausartzenago direla
 Ukhatuz semearen izen gaitz bat,
 Gehiago dute berek utzia
 Ukan segeretuen entzute bat.

Leontinak hainbatean maltzurki
 Nau fagoratu edo bairan utzi,
 Nun gure zortea baitu iluntzen.

Hortan ikasirik ukan nuena
 Botere burgoiko desafio da
 Indar hutsal hau ezpaitu zinesten,
 Eta badut neure sortzeaz duda
 Herioa zaitanean ezesten.

Tirano burgoiak balakatzen nau
 Erakusten zaitala hain xamurtu
 Nun asaldan baitut bihotza hortaz:
 Dagitanean othoi eta othoi
 Adixkidanzak hain garbi diduri
 Aitzindik ezpainezake jaiduraz
 Sortzetik duenez jakiten sendi,
 Ala neur' oneriztean ohitzaz.

Izanez uste hori dudazkoa
 Haren aldera herrak banerama
 Eztutanak zuzenki begiratzen.
 Ezkertze dautan horrek egin nahi
 Haserrea daut hatzeman, nahasi,
 Deusen garbitzera eniz ausartzen
 Aita baten artha baitut ikusi
 Nihaurena dautanean ekhentzen.

Hik Mauriziuren itzal handia,
 Eraduk ezak arima neurea
 Ilunak dagion erroitz hegian!
 Lagun nezak erakusten hobeki
 Eztaukala Jainkoak sort-arazi
 Prinze hain eskasa heure seme
 Edo izaite nuena merezi,
 Ezpaniz ere horlako egian.

Lagun ezatak ahultzen den herra,

Eta hir' eskatimako bikundua
 Heriotzeko sukar noble hunek
 Erakusten dik ... Bana entzuna niz,
 Horra laguntza (...)

3. Aragonako Zantxo Jauna

Komedia heroika
 1649

Egitaldi V, agerraldi VII

Doña Leonor
Billet bat idekirik irakurtzen du:

"Tirano bat baira nahiz bairatzen zitut zuhaur.
 Seme deitoratua berriz ikusiren duzu:
 Hutsak korona dezoke burura noizpait itzul
 Ta gordea baitautzut hobeki dut segurtatu.

Dagitzutan amarrua hartzen bada ogendun
 Horrek jasanarazi gaitzak barkazkitazula,
 Beldurrez eta lehiaz ama baten maitasun
 Arhatzalek ukan lezaten agerrarazia.

Nuño, arrantzale gaizo bat, du aitatzat ustez:
 Han etzelarik emaztea seme hilaz erdi
 Baitzen, zurea zuen hartu hain ontsa ixilduz
 Nun aitasemek ezpaitute geroa ikasi.

Amak berak eztaki 'ta hoin aldapen handitik
 Badaki bakarrik eztela haren odoleko,

Ustez eskaintza horrek gertaldi bitxienetik
Noizpait lerroa diola zur' eskuz itzuliko.

Dezazula horien gatik egun batez aithor,
Et' Aragonak itzulirik zuen legetara
Dakiela, jaiotzean ikusia baitut nor
Den, Nuñoren seme Zantxok erret-odol duela.

ARAGONAKO HERNAN JAUNA."

4. **Ædipe**

1659

Egitaldi III agerraldi I

Kirke Ædiperen arreba

Loria gose urrikigabea,
Hire olde itsu bezain handiaz
Herioa dezatak lehiaraz
Dagon bizirik nitaz orhoitzea:
Ephe zenbaitetan gibel ezatak
Baitezpadako gutizia horrek
Dematan sendimendu oldartua,
Eta jasan egun triste 'ta deitoragarri huntan
Eman bano lehen ene bizia
Maitasunari hasperen demotan.

Ehadila beldur sugar hoin ederra
Ausart dadin bihotz bat hiri nahiz
Hartu, hire garratz ezaguneko denaz
Geroz esklaboetan leialena.
Ikharan behako nahasi hunek,
Erakharririk utzi den on batek,

Hez dadin bera debekatzen eztu.
 Murmurikan da egiaz eta urrikiz hezten,
 Bana beharrez hortako ahalgez gorritu
 Eniz gorderik baizik gorrituren.

Aiphamen horrek baduen distira
 Segurtua herio hoin argiaz
 Gutitzen da abantailen erdiaz
 Maite denean eta maitatua.
 Osoki nagusi den ohoreak
 Badaduzka berak erabakiak
 Dagitzazkon jaukizarren kontrara.
 Haren legetan jarraikitzea zeinbat gozo den,
 Bana bizian aski gozo bada
 Maitasunak eder badu hautatzen.

Hi, haren garra lausenguz ausartu
 Zizatan bozkario guziaren
 Emaile, prinzea, penan haut uzten.
 Zein ohoretara nauten bidatu,
 Hire gana maitasun hain zuzenak
 Behar duen itzul ahul haur ezak
 Onhar, xamurtasun minberarena.
 Banakusak hobiko hegira joaiten lasterrez
 Uzten dauzkitan gaitzez izitua
 Loria badagitanean hiltzez.

Hortaz loria badagit, bana gorde
 Dut mukurrtu atzekabe gaitz,
 Gutiziak oro ixilaraziz,
 Bihotzak dagit bereganik joaite.
 Prinze maitea, aithor horlakoan
 Ikus badezakek sua zein dutan,
 Ikusak nola bortxatzen den bera.

Hiltzen niz gogoa laño, ohoreak manatzen daut,
 Bana lañoago nuken bizia
 Bizi ahal izan banintz hiretzat.

5. Urrezko artilearen irabaztea

1660

Egitaldi IV, agerraldi II

Medea

Bakartasun zabal bezain geldia,
 Zure jabal zorizkora zein auher hel dagitan,
 Eta laket den penaren ohitza gustatuan
 Ametseria zeinbat gaizki den sendagarria!
 Zure harroken oinera hasperenez bakarrik
 Nator, opa maitenetan enekin ekharririk
 Neure' etsaietan beldurgarriena:
 Nahiz hek menperagotu dauet obediagotzen,
 Bikuntzen zait garra nik iraungiagotu nahia,
 Are gehiago niz hor traditzen.

Auherretan bainiz asaldatua
 Ikusten dut aldakor batek zer gaitzak dakhartzan:
 Gogoa dudan, amorea urrikiz ikharan,
 Haren maitatzen herabe, hiltzen niz maitatua.
 Laket zait haren hutsegina eta nau beldurtzen,
 Eskainiz aitzin ikusira, gibel dut egiten,
 Haren alda laket zait ustegabe.
 Itxaro eztienean aieru dut orotan,
 Eta hisituki bihotz osoaren emaite,
 Arrazoinak eztu nahi dagitan.

Arrazoin ordugaitza ixil hadi!
 Mintza ordu dea bihotza eman dutalarik?
 Nahi diokan onak uzkurra jenatu baitik
 Hir' abisu hoberena zorigaitza zaik hari.
 Haren gura jazarletan ezartzen dukan trabak
 Phizten ditik, eta bera baderama zorteak.
     Batzuen ganik nahi baduk zaindu
 Hire indar hastioak lehiarazten ditik,
 Eta zein gaitzek beharko duten ere beldurtu
     Laguntzaz dakharzkiok aitzinetik.

Mintza hadila haren loriako,
 Lege dagienari berriz emok lege zenbait,
 Bortiztki har ezak bortitz garhaitzen hauen norbait,
 Eta garhaita daukok garhaikin falsuz hartuko.
 Ene bihotz osoa ebasten badauk amoreak,
 Garhaile ozar hori ene sotik urrun emak,
     Ebats ezok aurpegi hau guzia,
 Eta neur' arimak gar biziegiak onhartzen
 Baditik, salba ezak esklabotzetik ageria
     Gorde den guzia baitauk ekhentzen.

*

**

***

**

*

II. Hamalarko eta b...

Voiture-ren "Urania" ta Benserade-ren "Job" hamalaurkoez (1653).

1

Zaudete bakean, Abailari ta Mazarinak,
Eztuzue Franziaren zatitzea merezi;
Utzezue ohorea alderdi gotorreni
Lerrokutzen baitituzte jazarle noblerenak.

Jobelinen kontra bildurik Urania gureak
Gudian ari dira gogoia ontsa mutiri,
Eta bururatu behar badu nola den hasi
Gelfa berriak dirade 'ta berri Jibelinak.

Herri-gerla baterako xinaurri-hatz hutsala
Zinituena zatikatzen gorrea ta hiria,
Sukar mingarriak dauzkizuna bakeak hiltzen,

Geldirik egoitea zuretzat zeinbat den neke!
Abailariak ikusten direnean erortzen,
Bi hamalarkun gaitzentzat "Nor bizi!!" diozue.

2

Bi hamalaurkoek zatitzen hiria,
Bi hamalaurkoek gorrea zatitzen,
Dutelarik batean iduritzen
Berphizten baitute herriko gerla.

Zozoenak artexenak bezala
Argira du aburua emaiten

Eta haientzat amoretik zer den
Batzuer daue berotzen kheldarra.

Bakoitza hortaz mintzo da goratik
Aburu bereari jarraikirik.
Eta beharrez hor gurea sartu,

Iduriz hobeki asmatu da bat,
Hobeki ereman, hobeki urhent:
Nahiago nuke bertzea ondu.

(?)

Ondo zurean maite duzu
Egun guzietz nadin egon,
Amorez adixkidetasun
Dagitan dematazu manu.

Sobera duzu menturatu
Jokaldi gaixto hori lagun,
Bada hor anitz xorotasun
Nadukazul' uste baduzu.

Hoin ederra den maitasun bat
Ezta ezteuskeria zenbait,
Nork bere nahira jostagai:

Nardatze zaizun maitasunak
Ezta behar mailaz erori
Hilen baitu ber' erorteak.

Iriz-i

1

Estimatzen zitut Iriz, eta gaizkirik gabe
 Errespetua aitor hoin goxora dezaket utz:
     Egia bera da edozein orduz
     Gogoan dutala zur' estimatze.

Idea gozagarri horrek daut arrazoina bete
 Neure sensuak aurdikaldi batera bortxatuz;
     Bana minetik ihesa nahituz
     Dahatzat arrazoina dela lege.

Beraz bihotza zeinbatez zaitan ere nahasten
 Hortarik jalgia ikustetik ez batere urren
 Min horren arthatzea dut egiteko guzia.

Hortako griña maite dut, nahasmena gozo zait.
     Ondikotz! Zer gatik ez ni estima
     Berdina denean ezinegon bat?

2

Xoramen gutiagoz enekin balia zaite,
 Sarri galduko nauzu hortan guardi ez emanez.
 Zur' ikustea laket zait hortara menturatzez
 Bana maitatzera bortxatze, hori eztut maite.

Neur' atsedanak halere asalda gai baduke:
 Sendi dut eztakit zer zu ikusi ordu berez,
 Griñarekin min dut hortarik berantze guziez,
 Estimatu bano gehixago dena duda gabe.

Hutsik eztagizula: neure galpen ohoretik

Eztaike dagienari segurta ezklaborik.
Xoramen orotarik badakit nola izuri,

Eta ez neure zaintzera bortxatu nautenean,
Iriz ederra, zer dagitan duzua ikasi?
Ihes dagit beldurrez amor eman.

3

Gostuko zait neure galpena 'ta zortea gozo.
Edertza, begi-beharrien xoramen indardun,
Zur' ondoan eman orenaz eniz urrikaldun,
Gostatu dauzkit zu gabetan artha bezainbat lo.

Zure mira bekanez garhaitua hortarano
Ikusiz, errex egiten dira bekhaizti ehun,
Eta hasperena bihotzak hoinbertzetan galdun
Eztagi baizik esku joilearen aphantzeko.

Harrazu neuretik irabazi duzunaz geroz,
Errege batek loriatzat har lezakelakotz,
Begi ederrenek ehoiz eztutena gaitzetsi.

Hortaz itzultzen dautzut, Iriz, zuzen den gizamen.
Ondikotz! Irabazirik hori baduzu aski,
Etzatazula gehiago ekhen!

Bertsu

1

Kalixta, zu ikus orduan
Erranen niza miretsia?

Guti da nik errana hortan
Eta behar bada sobera.

Hobeki nuen argituren
Bazinu lerro xipiago:
Eder zirela dut ikusten
Gizon bat izanez hortako.

Zer gatik ote zuk eztuzun
Kalixta, edozeinen iduri!
Oro nintzazuke maitasun
Espazin' andere hoin handi!

Zure mail ohitik urrunak
Maitatzalea nardatzen du,
Et' adei ordu gabekoak
Uzten hiltzera ederren su.

Ausartze laket zait apur bat
Maitale badut egin nahi,
Eta suharki maite badut
Pherekuak maite handizki.

Bana baldin baninz ausartzen
Zurekin ohointza gutira
Ikusaraziko zinautan
Neure herrixkako bidea.

Hiltzera dutzatala beraz
Gaizkitan hartuko zen garra,
Nahi ukan bano irabaz
Neure meneko ezten gauza.

2

Ene xoratzea zer da zuretzat?
 Aminta, maitatzea ezina zait
 Deus eztakusatarik hartzeko.
 Zur' ikustean garra sendi dut sortzen eta hiltzen.
 Et' edertzarako arima beti badut mardo
 Ehoiz eztut egiarentzat errespetua baizen.

Onhartzen nauzu gaitzespenik gabe,
 Mintzo badagizut, idazpen ere,
 Ikusten zitut nahi dutalarik:
 Zorion horiek enetzat soberakinak dira,
 Eta bertze batek bizi aski gozo badu hortik
 Maita dezatantzat zerbait gehiago da beharra.

Maitasun handiena fagorerik
 Gabe da gelditzen aski trixterik
 Gizon bezala dutan omoreko:
 Ongi debaldeko hori dezetala etsaier utz,
 Eta bihotza dematanak bana ez gehiago
 Zerbitza nindezake gehiago ez eman ez deus.

Maitale bat niz arruntetakoa,
 Eztezakete hain gogotik maita
 Ezpadute zerbitzuko saririk,
 Ta nahi dut ordaintzeko so bat bano hobexago,
 Gogoko batasunak eztu neuretzat gozagairik
 Zati zenbait ezpaldin bada sentsuen xoratzeko.

Maztrikt-en hartzeaz hamalaurdun
1673

Errege handi, hamahirur egunez hartu da
Maztrikt, hir' egintza gorako mirakulu segur
Ez harrigarria, ezpada zorizko jarraipen haur
Hantzen duena heure zorte handien zuzena.

Holandak, bere dorren ondarretik dakustzala
Lagunak lastiman eta bere fortuna makur,
Nahiz xoilik esku suntsileari egin agur
Heure ongieginak ditik helbide bakarra.

Itzuli zaikan giltz batek herri laur idekirik
Hiri bat duk hartzen ehun prinze ikharaturik:
Ezkautetik Iberurano lastura da jauzi.

Asaldan da oro, Imperioa hain gupidan
Nun bidea hesten daukon bere arranoari
Hegal bekaitza hitara itzultzen dikanean.

*

**

***